

Geografisk Orientering

Tema: Storbritannien - udvikling og afvikling

*Tidsskrift for Geografforbundet
Oktober 2010 · 40. årgang · Nr. 5*

Indhold

Leder	691
* Det britiske imperium.....	692
<i>Henrik Skovgaard Nielsen</i>	
* Fra verdens værksted til industrialiseringens kirkegård..	700
<i>Henrik Toft Jensen</i>	
* Bypolitik og byudvikling i Storbritannien	708
<i>Hans Thor Andersen</i>	
* Olympiaden i London 2010 - Byudvikling i stor skala, men ikke uden omkostninger - såvel i kroner som i sociale modsætninger	712
<i>Viggo Plum</i>	
Månedens link.....	717
* Vand, vestenvindsbælte og variation	720
<i>Bjarne Siewertsen</i>	
Indtryk fra Geografforbundets studietur til Bhutan - Tordendragens land	726
<i>Niels Revsgaard</i>	
Mr. Dombays Transylvanien	733
<i>Christine Enø Helmudt og Mikkel Helweg Christiansen</i>	
Fra Fagudvalget Vinderen af professions-bachelorprisen udpeget!.....	740
<i>Ditte Marie Pagaard</i>	
Hvad er NTS-centeret?	740
<i>Af Dorte Salomonsen</i>	
GO-skolekonkurrence for landets folkeskoleelever.....	742
Anmeldelser.....	743

Forside: Typisk engelsk rækkehusbebyggelse i York.

Bagside: Engelsk kultur, når det er bedst; på pub i Harwich.

Begge fotos: Ivan Jacobsen.

Medlemskontingent for 2010-2011:

Almindeligt medlemskab: 300 kr.
Familie (par): 400 kr.
Studerende: 150 kr.
Institutioner, skoler: 450 kr.

Henvendelse om medlemskab/abonnement mv.:

Geografforlaget, Filsofgangen 24, 5000 Odense C
6344 1683, Fax 6344 1697
e-mail: go@geografforlaget.dk
Hjemmeside: www.geografforbundet.dk

Redaktion

Ansvarshavende redaktør og annoncetegning:

Maja Enghave, 3025 2013
Gamlevædevej 42, 3760 Gudhjem
e-mail: mek@geografforbundet.dk

Henning Strand, 3324 0737
Mette Starch Truelsen, 4921 6021
Leif Tang Lassen, 2675 0097
Helle Askgaard, 3583 6967

Anmelderredaktør:

Hans M. Christensen,
Overbyvej 1, 6000 Kolding
7553 9162 / 2148 0386
e-mail: overbyvej1@stofanet.dk

Deadline er den 1. i ulige måneder.

GO udkommer midt i årets lige måneder.

Geografforbundets Styrelse

Formand: Erik Sjerslev Rasmussen,
Sortbærvej 53, 8600 Silkeborg, 8684 5058
e-mail: csr@geografforbundet.dk

Næstformand: Ditte Marie Pagaard, 2462 9099

Kasserer: Per Watt Boolsen,
Lindgårdsvej 13 C,
3520 Farum, 4495 4157
Giro (kontingent): 3178048

Kursusudvalg:

Formand: Frede Sørensen, 9884 3496
e-mail: fs@geografforbundet.dk
Lise Rosenberg, 4364 1319 / 2239 7777
Tom Lauridsen, 3828 0197
Peter Aaen, 9834 1434
Nikolaj Charless Bunniss, 5353 9335
Lone Østergaard, 5190 5191

Fagudvalg:

Formand: Henning Lehmann, 3871 2640
e-mail: hl@geografforbundet.dk
Ditte Marie Pagaard, 2462 9099
Jeanne Grage, 2390 1966

Forlagsbestyrelse:

Formand: Per Nordby Jensen, 6478 1998
e-mail: pnj@geografforbundet.dk
Erik Sjerslev Rasmussen, 8684 5058
Annette Knudsen, 8685 4566
Pernille Jørgensen, 5416 6210
Henriette Lanter-Mortensen, 4426 2621
Jørn Asmussen, 6484 2408
Per Watt Boolsen, 4495 4157

Regional kontaktperson:

Lise Rosenberg, 4364 1319 / 2239 7777
e-mail: lr@geografforbundet.dk

Annoncepriser:

1/1 side: 2.000 kr.
1/2 side: 1.000 kr.
Andre formater: 500 kr.
Se endvidere annoncearket på hjemmesiden

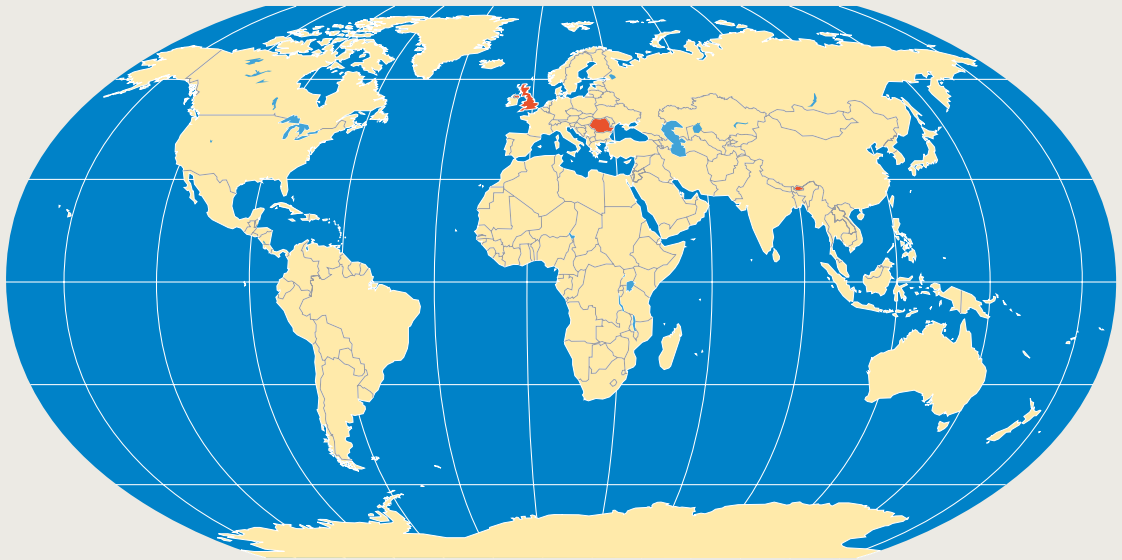
© Geografisk Orientering (GO)

Ikke-kommerciel udnyttelse tilladt med kildeangivelse

Layout og ombrydning:

Ivan Jacobsen, 7473 8637 / 2022 8637
Tryk: BB Offset. Oplag: 4000
ISSN 0105-4848

Oktober 2010

Storbritannien - udvikling og afvikling

De tider er forbi, hvor Storbritannien var kendt som "Imperiet hvor solen aldrig går ned" og "Verdens værksted". Men et glimt af storheden vil nok genopstå, når den olympiske flamme kommer til at brænde i London i 2012. I dette nummer kan man følge imperiets historiske udvikling og geografiske udbredelse fra Europa til Amerika, Afrika og Asien. Verdens førende industrination blev med tiden til industrialiseringens kirkegård. Storbritannien har været foregangsland inden for byudvikling og byplanlægning, og de planlægningsmæssige problemer i forbindelse med olympiaden i London, gør en af artiklerne rede for. Temadelen afsluttes med en præsentation af ørigets brogede vejr-situation.

Bhutan er højt oppe på listen over verdenssamfundet "lykkeindeks", som nr. 8 hvor Danmark ligger i front (2004). Dette på trods af, at 31 % af befolkningen lever under fattigdomsgrænsen.

Geografforbundet har nyligt haft en studietur til Bhutan, hvorfra der bringes en række indtryk. Nummeret indeholder også en rejsebeskrivelse fra Transsylvanien.

Månedens link giver inspiration til kortmaterialer og billeder i forbindelse med olympiaden i London i 2012.

Helle Askgård og Henning Strand

Det Britiske Imperium

Af Henrik Skovgaard Nielsen

Imperiet hvor "solen aldrig går ned" var en talemåde, der bl.a. kunne høres i tiden omkring 1. verdenskrig, hvor det Britiske Imperium nåede sin største udbredelse. Artiklen gennemgår hovedtrækkene i udviklingen og afviklingen af imperiet, kommer med forskellige bud på motiverne til ekspansionen og slutter med en status over situationen i dag. Man kan konstatere, at den britiske kultur har sat blivende spor over hele verden, uanset at det formelle overdømme er ophørt.

Fra opdagelserne til 1815

Østen

Et af incitamenterne til opdagelsesrejserne i 1400-1500-tallet var en bedre rute end den hidtidige over land til krydderierne i Asien. Det var portugiserne, der startede sejlturene ned langs Afrikas vestkyst, og i 1498 nåede Vasco da Gama frem til Indien ad søvejen. Herefter etablerede portugiserne sig på forskellige handelsstationer såkaldte faktorer i Asien. Deres magt og indflydelse blev imidlertid omkring 1600 udfordret af Holland og England.

Det var det private engelske kompagni, East India Company, der stod for handelen. I første

omgang satsede man på at oprette handelsstationer, men langsomt begyndte man at opbygge et samarbejdsforhold med lokale fyrster, hvilket igen førte til, at man direkte satte sig i besiddelse af nogle områder, mens man lavede aftaler om beskyttelse i andre.

Senere, i 1700-tallet, blev det britiske interesseområde i Østen udvidet betydeligt med opdagelsen af Australien (James Cook), som blev brugt som anbringelsesområde for engelske straffefanger. I begyndelsen af 1800-tallet blev der afsluttet traktater med maori-høvdinge i New Zealand. Det betød, at området blev en engelsk koloni.

Vesten

Columbus sejlede som bekendt mod vest for at finde vejen til krydderierne i Østen. Han kom til Caribien, og spanierne, som havde finansieret rejsen, vandt fodfæste i flere områder på de amerikanske kontinenter og på øerne i Caribien. Også her fulgte hollænderne og englænderne efter omkring 1600. Englænderne satte sig på flere øer i Caribien fx Grenada, Barbados, og senere Jamaica og Bahama.

Kort efter 1600 begyndte udvandringen fra England til det nordamerikanske kontinents østkyst, New England. Her grundlagdes flere kolonier, som hver havde deres særpræg, især af religiøs art. Nogle af dem blev præget af

Hvad er barnets navn?

Der bruges i daglig tale mange forskellige betegnelser for "genstanden" for denne artikel. Derfor kan det være hensigtsmæssigt at rede nogle af trådene ud.

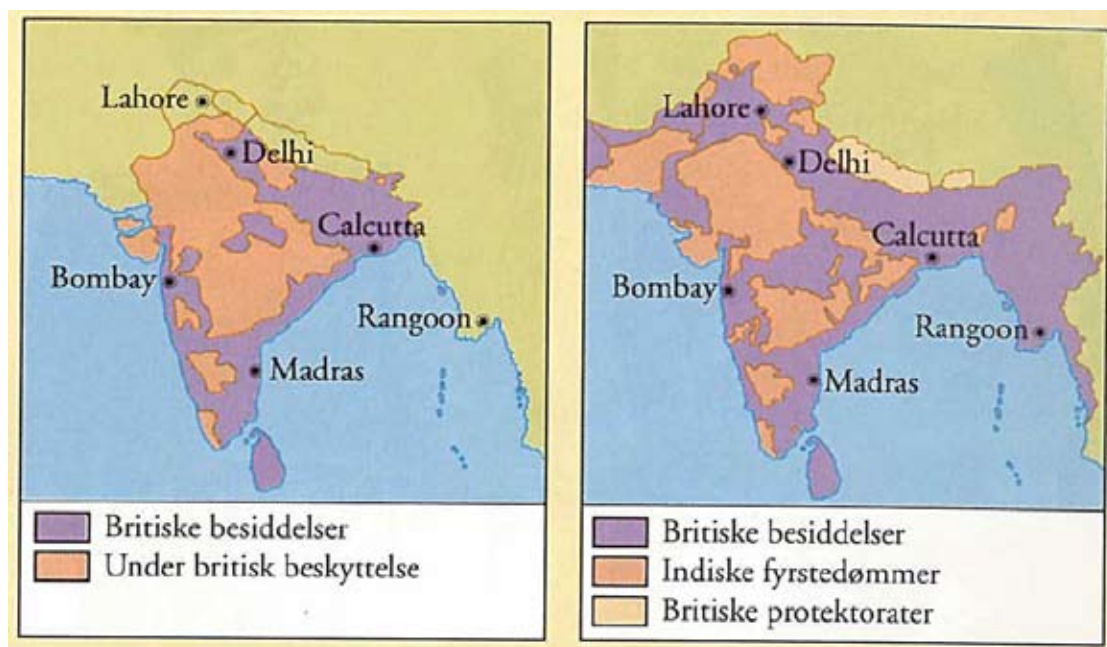
Betegnelsen *Storbritannien* omfatter *England*, *Skotland*, *Wales* og nogle af småøerne i områderne omkring hovedøen. Betegnelsen *Storbritannien* går tilbage til den politiske union, som blev dannet ved en aftale i 1707, hvor England (med Wales) indgik i en union med Skotland. I 1800 blev Irland inkluderet i unionen, som herefter blev kaldt *UK*, *Det forenede Kongerige*. Da Republikken Irland blev selvstændig, ændredes omfanget af UK til nu at omfatte *Storbritannien* og *Nordirland* samt småøerne.

Commonwealth eller *Det britiske Statssamfund*, er betegnelsen for et fællesskab, som består af en række tidligere britiske kolonier. *Commonwealth* er en løs organisation med den britiske monark som overhoved og med en vis fælles kulturel baggrund og et vist økonomisk og politisk samarbejde. Betegnelsen *Dominion* bruges om et selvstyrende område inden for *Commonwealth*, fx Canada.

Betegnelsen *det Britiske Imperium* bruges om de områder, som briterne har haft formel overhøjhed over.

Ofte bruges betegnelserne *det Engelske Imperium* og *det Britiske Imperium* i flæng, men i denne artikel bruges betegnelsen *det Britiske Imperium*.

Forskere plejer at inddеле historien om det Britiske Imperium i forskellige epoker. Dette vil også blive gjort i denne artikel.

Figur 1. Indien ca. 1818 og ca. 1900. Kilde: Hans-Kurt Gade m.fl., *Europas vej*. Munksgaard 1994, s. 306.

puritanske udvandrere, som var utilfredse med deres muligheder for religionsudøvelse i England, andre af katolikker, som søgte et fristed. I det nuværende Canada etablerede englændere sig også, i dette område i konkurrence med franskmænd. Der var i alle tilfælde tale om private initiativer, men den engelske stat søgte at holde snor i udvandringen ved på den ene side at give monopoler og beskyttelse, og på den anden side ved at få indtægter i form af skatter.

Tilflytterne til øerne i Caribien og til staterne i den sydlige del af Nordamerika dyrkede afgrøder, som medførte import af slaver fra Vestafrika, hvilket gav det økonomiske eksistensgrundlag. Det førte til, at englændere også satte sig i besiddelse af kyststationer i Vestafrika. Der var tale om en meget omfattende handel med slaver, der blev afgørende for den demografiske udvikling i Caribien, og hvad der i dag er sydstaterne i USA.

Slavehandelen gav også profit til en række enkeltpersoner og kompagnier i England, og i øvrigt også i Danmark. Det har ført til teorier om, at slavehandelen og udbytningen af slaver i Caribien og sydstaterne var grundlaget for finansieringen af Den industrielle Revolution. Det er især historikeren Eric Williams fra Trinidad Tobago, som – næsten som talsmand for tidligere slavelande – har slået til lyd for den teori, som dog ikke har vundet gehør blandt andre økonomiske historikere.

Slavehandelen fortsatte til begyndelsen af 1800-tallet, hvor briterne først forbød handelen med slaver i 1807 og i 1833 forbød selve slaveriet.

Efter ca. 1700 var den engelske – og fra 1707: den britiske – modstander i områderne mod vest Frankrig og i mindre omfang Spanien. Det sidstnævnte land var midt i den århundredelange nedtur og måtte afstå forskellige områder, og Frankrig måtte op gennem 1700-tallet afstå mange

områder i Nordamerika til briterne. Med underskrivelsen af freden i Paris 1763 ophørte Frankrigs status i det væsentlige som kolonimagt på det amerikanske kontinent, og også i Østen, i Indien, overtog englænderne magt fra bl.a. franskmænd således, at man fra ca. 1770 må betegne Det britiske Imperium som det største i verden.

Der kom dog vanskeligheder nogle steder, ikke mindst i kolonierne på den amerikanske østkyst. Her var indbyggerne meget utilfredse med deres manglende indflydelse på ikke mindst skattepolitikken, og det førte til Den amerikanske Uafhængighedskrig og dermed til dannelsen af USA, formelt i 1783.

Afslutningen af briternes krig mod Napoleon i begyndelsen af 1800-tallet betød en yderligere styrkelse af Det britiske Imperium. Bl.a. kom der flere aftaler med Holland om forholdene i Asien og Sydafrika, hvorved Ceylon/Sri Lanka, Malaya/Malaysia,

Kilde: Bo Lütken, *Det Engelske Imperium*. Munksgaard, Munksgaard 1997, s. 14.

Ca. 1815-ca. 1918

Der er også af økonomiske historikere blevet sat spørgsmålstegn ved det rigtige i at tale om en revolution fra ca. 1780. Ser man på makroøkonomiske tal, sker der ikke væsentlige spring i bruttonationalproduktet i England før ca. 1830. Men rigtigt er det, at man kan tale om en industrialisering inden for tekstilområdet og svær - og transportindustrien i perioden, som gav Storbritannien et forspring

Historikere har ofte beskrevet perioden 1815-1870 som én, hvor der ikke skete udvidelser af Det britiske Imperium. Man talte om tilhængere af Little England. Men fra 1950'erne blev der sat et stort spørgsmålstegn ved denne opfattelse. De kendte imperialismeforskere, Gallagher og Robinson, talte om det formelle og det uformelle imperium. De

Der har været megen diskussion om motiverne til denne ekspansion. I mange år talte man især om de økonomiske som det helt afgørende, enten i form af handelsinteresser eller i form af behovet for områder til investeringsformål. Det var ikke mindst den britiske historiker, John A. Hobson, som inspirerede Lenin til teorierne om imperialismen som kapitalismens højeste sta-

Figur 3. Kort over engelske økonomiske interesser uden for Europa ca. 1914.
Kilde: Bo Lütken, *Det Engelske Imperium*. Munksgaard, Munksgaard 1997, s. 15.

dium. Historikere i dag har nuanceret denne teori på mange måder, og taler nu om et mangfold af forklaringer, som varierer over tid og sted. Den engelske historiker C.C. Eldridge opregner en række faktorer, som må tages i betragtning: "Behovet for råvarer og markeder; afsætningsmuligheder for overskudskapital; overproduktion; underforbrug; handelskonkurrence; toldkrige; menneskekærlighed; missionsiver; militarisme; nationalisme; chauvinisme; racisme; socialdarwinisme; nye herskende eliter; den gule presse; hysteri; social atavisme; magtpolitik, strategi; national prestige; emigration; individuel ære; sammenhængende udvikling; ulydige og ambitiøse mænd "på stedet", rænkefulde lokale potentater; sort nationalisme; lokale magttomrum; indfødte samfunds og samarbejdende klikker sammenbrud og kultursammenstød." (Citeret fra Den jyske Historiker 1991, s. 125).

De midler, briterne havde til rådighed, hænger sammen med deres forspring i den industrielle udvikling. Både den britiske handelsflåde og marinen var afgørende for beherskelsen af verdenshavene og dermed for sammenhængen i imperiet. Også våbentechnologien var vigtig, ikke mindst i kampene med indbyggerne i de erobrede områder. Som eksempel kan nævnes Slaget ved Omdurman i Sudan i 1898, hvor engelske maskingeværer bevirkede, at 18 000 dervisher blev dræbt, mens kun 20 britiske og 20 egyptiske soldater led døden. Som det hedder i et samtidigt digt: "The difference is that we have got/the Maxim Gun and they have not." (Citeret fra Henrik Skovgaard Nielsen, *Den hvide mands byrde*, Gjellerup 1982).

Også kommunikationsteknologiens udvikling hjalp englænderne: dampskibe, søkabler, Suezkanalen, jernbaner osv. var af stor betydning.

Det var af afgørende vigtighed, at man kunne samarbejde med lokale potentater. Det udsendte engelske embedsmandskorps var af relativ beskeden størrelse, omend de følte sig som intellektuelt og kulturelt overlegne, men magtudøvelsen skete i høj grad i samarbejde med stedlige allierede.

Oprør og sammenstød i Østen

De indiske besiddelser var i periodens begyndelse stadig styret af The East India Company. Der var udvidelser, bl.a. blev Burma inddraget i kompagniets interesseområde. I Kina blev der oprettet en række handelsstationer fx Hongkong efter Opiumkrigen 1840-1842.

Der kom dog vanskeligheder for kompagniet, ikke mindst da indiske tropper i 1857 gjorde oprør mod briterne, det såkaldte *Sepoyoprør*. Kompagniets uheldige håndtering af denne episode

førte til, at den britiske regering overtog den direkte kontrol med landet, hvis styre nu blev ledet af en britisk generalguvernør, og dronning Victoria blev udnævnt til Kejserinde af Indien i 1876.

Andre steder i Asien stødte briterne sammen med Rusland, som prøvede at ekspandere i Asien. Der var sammenstød i Mellemøsten forbindelse med Krimkrigen 1854-1856, og stærke modsætninger i forbindelse med briternes fremtrængen i Afghanistan og Baluchistan, men til sidst blev landene enige om en aftale om indflydelsessfærer i 1878.

Kapløbet om Afrika

Den europæiske indflydelse i Afrika havde indtil omkring 1870 været begrænset til enkelte handelsstationer ved kysten, bortset fra områder helt mod syd, hvor de hollandske boere først havde etableret sig, men ved ankomsten af briter var de begyndt at trænge ind i baglandet.

Men fra ca. 1870 kan man tale om *Kapløbet om Afrika*. Forskellige europæiske lande tog hver en bid af det afrikanske kontinent. De britiske planer gik ud på at forbinde områderne i syd med områderne i nord i sammenhæng (Fra Kap til Kairo). Den engelske indflydelse foregik også her som en blanding af formelle og uformelle initiativer og en blanding af privat foretagsomhed og direkte statslig indblanding, ofte på den måde, at private først forsøgte sig; men når de kom i vanskeligheder, trådte regeringen til.

Det kom flere gange til sammenstød med andre europæiske magter, og i et par tilfælde var det ved at føre til krig mellem dem. Der var direkte krig mellem englænderne og boerne 1899-1902. Ud af alt dette kom en meget stærk britisk tilstedeværelse i det sydlige og østlige Afrika. I nord spillede ikke mindst Suezkanalen en stor rolle. Den blev oprindelig bygget af franskmænd, men briterne tog via økonomiske trans-

aktioner kontrol over kanalen. Ned gennem Østafrika lå der flere kolonier, og da boerne var blevet besejret, var der en stærk bastion i Sydafrika.

Også i Vestafrika fik briterne en række kolonier.

De hvide kolonier

De kolonier, hvor en befolkning af hvide dominerede, ændrede status i denne periode: Formelt selvstyre indadtil, mens udenrigspolitikken blev styret af briterne og den engelske monark var overhoved. Dette forhold gjaldt for Canada fra 1867, for Australien og New Zealand fra 1901 og for Den sydafrikanske Union siden 1910. Denne status kaldtes nu Dominion,

Et særligt problem var Irland, som i denne periode, flere gange var ved at få Home Rule. Det opnåede det først efter 1. verdenskrig.

1918-1945

Allerede i slutningen af 1800-tallet kom det britiske industrielle og handelsmæssige forspring under pres fra andre magter, både fra USA og europæiske lande. Industrialiseringen i disse lande medførte, at briterne måtte overveje, om de skulle blive ved med at hævde frihandel som det system, der skulle gælde over hele verden, eller om de skulle satse på beskyttelse af imperieinteresser. Indtil videre sejrede frihandeltanken.

Også på de militære og politiske områder blev den engelske dominans mindre indlysende, fx oprustede Tyskland på flådeområdet, og flere af landene deltog i kampen om kolonierne, både i Afrika og i Østen.

London var dog stadig verdens økonomiske centrum, og i britisk selvforståelse var landet selvskrevet til at være verdens førende magt; det gav økonomiske fordele, men det medførte også

– selvindbildte – forpligtelser til at løfte verden uden for Storbritannien op på et højere civilisationsskade, fx udtrykt gennem Kiplings digt: *The White Man's Burden*.

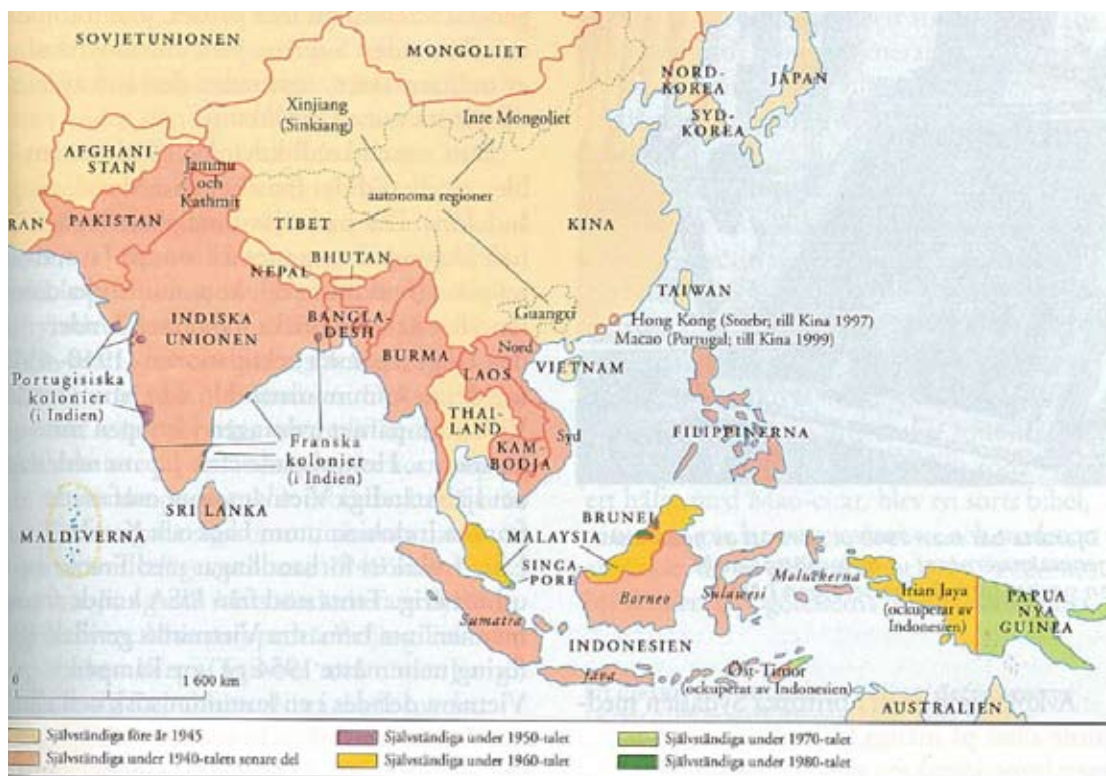
Der er stadig diskussioner om rentabiliteten af de britiske kolonier, men til gengæld kan der ikke rejses tvivl om vigtigheden af den militære indsats fra tropperne fra kolonierne og dominions. Det gjaldt i 1. verdenskrig og også i 2. verdenskrig. Set fra et britisk synspunkt var det hensigtsmæssige, at kolonierne, især Indien, selv betalte for deres tropper. Sandt at sige, er opfattelsen blandt historikere, at de britiske officerer for disse tropper ikke var specielt kapable. Det forhindrer dog ikke, at det indgår i den britiske selvforståelse, at krigen på slagmarken blev vundet gennem opdragelsen af de britiske udsendinge/officerer fra de berømte Public Schools, som i øvrigt var alt andet end "public".

Under 1. verdenskrig deltog britiske og oversøiske tropper i kampe mange steder i verden og medvirkede til Aksemagternes nederlag.

Fredsslutningerne efter 1. verdenskrig endte med opløsningen af tre store imperier: Det østrig-ungarske, det russiske og det tyrkiske.

Briterne var stadig i en position, hvor de kunne få fordel af opløsningen af disse riger og Tysklands nederlag. Især betød nederlaget for Tyskland og Det osmanniske Rige, at der bød sig nye muligheder: Disse rigers områder blev opløst, og briterne og deres dominions fik råderet over nogle af disse områder bl. a. som mandatområder under det nyoprettede Folkeforbund. Det gjaldt områder i Afrika: Cameroun, Togoland, Tanzania, Tysk Sydvestafrika/Namibia, Tysk Ny Guinea og Vest Samoa.

I Mellemøsten fik briterne – mildt sagt på godt og ondt i lidt længere perspektiv – mandaterne

Figur 4. Selvstændige stater i Syd- og Sydøstasien efter 2. verdenskrig.
Kilde: Oredson og Andersson, *Historiens spegel*, Akademiforlaget 1995, s. 267.

for en del af Palæstina og Mesopotamien. I Palæstina førte det til problemer med både de arabiske indbyggere, og i Mesopotamien "opfandt" man Irak - specielt af økonomiske/læs oliemæssige grunde. Det britiske imperium havde nu sin største udbredelse.

I denne periode opstod der desuden nationale bevægelser i kolonierne. Der var mange grunde til dette: økonomiske, hvor de lokale ledere begyndte at føle sig udbytter, men også gennem de nationalistiske ideer, som elite-erne i kolonierne havde mødt i deres uddannelse i Storbritannien. Det gjaldt oplagt Irland, men også Indien. I Irland lykkedes det i Republikken Irland at løsrive sig, og i Indien var selvstændigheden stankerne tydelige, anført bl.a. af Ghandi.

Afvikling i tiden efter 1945.

2. verdenskrig betød som omtalt indsatsen fra mange soldater fra kolonierne, men den afspejlede også Storbritanniens formindskede styrke. Japanerne havde kunnet erobre en hel del af imperiet uden, at kolonimagten kunne modstå deres militær. Den almindelige opfattelse i verden var nu, bl.a. fremført i den nye verdensorganisation: FN, at folkene skulle have selvbestemmelse, og at kolonisystemet derfor måtte ophøre.

Samtidig var Storbritannien blevet voldsomt svækket økonomisk og militært gennem krigen. For mange briter, både politikere og den brede offentlighed, var det stadig holdningen, at Storbritannien kunne fortsætte som en stormagt med kolonier, men der

kom snart en barsk opvågning til realiteterne. I det politiske system indså Labour, at man måtte slå ind på en afkolonisering, og det blev da også resultatet. Det er vigtigt at fastslå, at kolonifrigørelsen ikke kun kan ses ud fra en europæisk/britisk synsvinkel. Det er den måde, som det ofte bliver fremstillet på i historiske værker fra Vesten. Nok så meget må frigørelsen ses som et resultat af de lokale indbyggers kamp mod kolonimagten, som til sidst måtte give op.

Det gjaldt i første omgang i Indien, som allerede tilkæmpede sig selvstændighed i 1947, ganske vist under indbyrdes kampe og med en opsplitning af kolonien efter - delvist - religiøse kriterier. Andre steder i Østen kom der lignende nye stater, som det fremgår af kortet:

Figur 5. Selvstændige stater i Afrika efter 2. verdenskrig.
Kilde: Oredson og Andersson, *Historiens spegel*, Akademiforlaget 1995, s. 282.

I Afrika blev de britiske kolonier selvstændige i slutningen af 1950'erne og op gennem 1960'erne, bortset fra Rhodesia, som først blev løsrivet i 1979.

I andre områder skete det samme: I Middelhavet fik Cypern og Malta selvstændighed i 1960'erne, og i Vestindien blev flere østater uafhængige: Jamaica, Trinidad, Barbados. Britisk Honduras i det nordlige Sydamerika blev til Belize i 1973.

Også øerne i Stillehavet fik selvstændighed i 1960'erne.

Status

Ligesom det er relevant at tale om en formel og en uformel proces ved etableringen af Det britiske imperium, er det relevant at tale om den samme skelnen ved udviklingen det imperiet.

gangspunkt i linealerne ved de europæiske konferenceborde, bevirker stadige konflikter rundt om i verden. Det gælder mange områder i Afrika, og det gælder også i områder som Afghanistan og ikke mindst i Mellemøsten, herunder Palæstina/Israel og Irak.

Storbritanien har siden 2. verdenskrig ved et par lejligheder forsøgt at opretholde rollen som en stor spiller i verdenspolitikken. De sidste krampetrækninger sås ved Suezkrisen i 1956 og ved den såkaldte Falklandskrig/krigen om Malvinerne i 1982. Nok var stoltheden over den gloriøse sejr i sidstnævnte tilfælde stor i Storbritanien, og nok forsøger landet stadig at spille rollen som en betydelig spiller i verdenspolitikken ved at lægge sig helt tæt om ad USA, men det kan ikke skjule, at landets absolutte storhed er fortid.

Henrik Skovgaard Nielsen var tidligere studielektor og afdik ved døden inden bladets udsendelse.

Geografi
**Inklusive
kopiark**
**Håndbog og
idébank**

Kort & Geografi

– kortets udvikling, anvendelse og didaktik

Kort & Geografi byder på spændende og informativ læsning om begrebet kort, om kortets karakteristika, funktion og udvikling over tid – med mange gengivelser af kort fra de ældste tider til satellitbaserede kort

Kort & Geografi er oplagt som håndbog og idébank for grundskolelærere i geografi og for lærerstuderende. Bogens sidste tredjedel består af kopiark til undervisningsbrug med opgaver på forskellige niveauer. Kopiarkene ligger som en pdf-fil på den medfølgende cd – lige til at printe i farver.

Køb direkte på www.gyldendal-uddannelse.dk og få 4% online-rabat!

Kort & Geografi

- kortets udvikling, anvendelse og didaktik

**157 sider
kr. 519,-
ex moms**

 Se uddrag af
bogen online

sebogen.dk

GYLDENDAL
- veje til viden

www.gyldendal-uddannelse.dk
Tlf. 33 75 55 60

Fra verdens værksted til industrialiseringens kirkegård

Af Henrik Toft Jensen

Artiklen peger på en række forhold, der er vigtige for at forstå den industrielle revolution og for den dominans som den engelske bomulds- og kulmineindustri har haft ikke alene i England, men i verden i mange årtier frem til nu, hvor bomuldsfabrikker og kulminer er lukkede - en kirkegård, hvor den industrielle arkæologi kan tage fat.

Den industrielle revolutions sammenhæng med jern og metal gennemgås dernæst ligesom den britiske bilindustri udvikling. Artiklen afslutter med nogle vurderinger af, hvordan den tidlige industrialiserings karakter har betydning for samfundsformer i dag.

Det er i England og i de sydlige dele af Skotland industrialiseringen først tager fart, godt hjulpet på vej af nye muligheder for at mekanisere. Mekaniseringen udnytter først vandkraft i vandhjul og turbiner (1780-1840), senere også dampkraft i dampmaskinen (1840-1890) og senere elektricitet i elektromotoren (1890-1940). Fra 1940 spiller benzin- og dieselmotorer også en væsentlig rolle ved elfremstilling og i industrien.

Mekaniseret industriel produktion afløser den håndværksmæssige produktion i en lang række industrier, hvor der skal produceres store mængder - som i tekstilindustrien - og hvor der er brug for megen kraft ved forarbejdningen - som i store dele af jern- og metalindustrien. Mekaniseringen skaber nye muligheder både for at producere store mængder og foretage nye former for bearbejdning.

Bomuldsindustri

Der er spundet garn og vævet klæde i flere tusinde år med forskellige råstoffer som uld, hør, silke og bomuld.

I løbet af 1700-tallet udvikles der også maskiner, der først er hånddrevne, senere bliver de yderligere udviklede og drevet af vandkraft.

De første store industrianlæg er fabrikker, der spinder tråd og væver klæde af bomuld. Det er vandkraft, der anvendes som den mekaniske kraft. Derfor må de første bomuldsfabrikker lokaliseres ved vandkraft. Vandløb med tilstrækkelig vandføring og med tilstrækkeligt fald bliver eftertragtede. For at tiltrække arbejdskraft til disse fabrikker, der ligger ved vandløb og ikke ved markedsbyerne, er det ofte nødvendigt for fabrikanten at bygge boliger til arbejdskraften og i nogle tilfælde også sørge for

Normalt anvendes England som betegnelse for Storbritannien.

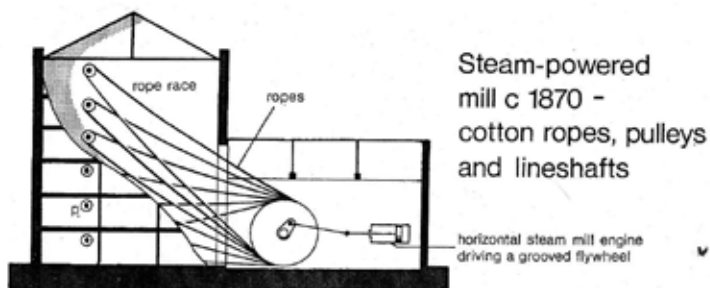
Storbritannien anvendes som betegnelse for England, Skotland og Wales med omkringliggende øer.

United Kingdom anvendes som betegnelse for øen Storbritannien med omkringliggende øer og Nordirland.

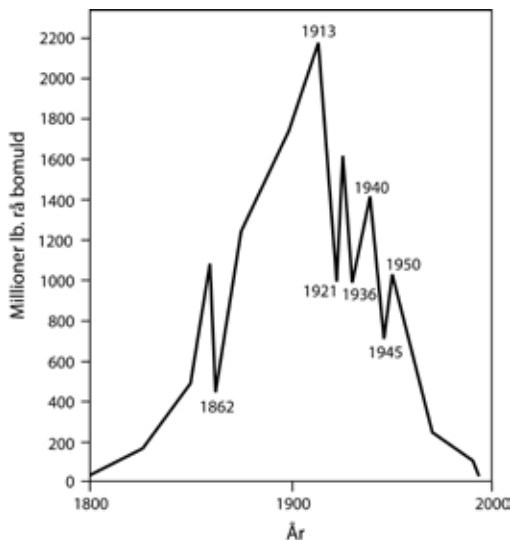
I denne artikel bruges betegnelserne i overensstemmelse med disse betydninger:

England for del af Storbritannien, hvor industrialiseringen tog fart.

United Kingdom, når de statistiske oplysninger dækker hele United Kingdom: England, Wales Skotland og Nordirland. Det samme gælder for anvendelsen af "britisk".

Figur 1. Dampmaskine og drivremme til maskineriet på alle bomuldsfabrikens etager. Kilde: 2) Tekstilarbejde og tekstilproduktion, København 1984, s. 48 jf. Kilder.

Figur 2. Forbruget af råbomuld (1 lb. = 0,454 kg) i United Kingdom 1800-1991. Læg mærke til hvorledes den amerikanske borgerkrig, 1. verdenskrig med efterfølgende problemer, krisen i 1931 og 2. verdenskrig forstyrrer den udvikling, som vi ellers ser fra vækst til fald og lukning. Kilde: R. B. Mitchell: *British Historical Statistics*, Cambridge University Press, 1988 og *Danmarks statistiske Årbog 1994 – importat for 1991*. Egen kurvevisning.

andre fornødenheder som butik og skole.

Man kan spørge, hvorfor det netop bliver i England, bomuldsindustrien først udvikles til storindustri - der dyrkes som bekendt ikke bomuld i England. Der er imidlertid en række grunde til, at det bliver England, der gennem 150 år er den dominerende producent af bomuldstråd og stoffer:

1. England havde en tradition for organisering af spinning og vævning af uld fra de mange får, der var i England, senere kom bomulden til. Kapital var

tilgængelig hos de, der organiserede spindere og vævere i manufakturer – mange håndværkere under samme tag, der forarbejdede ejerens uld eller råbomuld.

2. United Kingdom erobrede kolonier bl.a. i Nordamerika (USA var engelsk koloni frem til 1783) og Indien, hvor der kunne dyrkes bomuld. I Nordamerika og senere USA blev der skabt billig arbejdskraft til bomuldsplukningen ved import af sorte, der blev gjort til slaver.
3. United Kingdom havde mange kolonier, hvor bomulds-

stofferne fra Manchester og Oldham kunne sælges, bl.a. fordi United Kingdom selv omgav sig med toldmure og lagde restriktioner på, hvad der måtte produceres og sælges i kolonierne.

4. De engelske bomuldsprodukter kunne produceres til konkurrencedygtige priser bl.a. fordi de engelske bomuldsproducenter var teknologisk førende som de første, der mekaniserede og industrialiserede produktionsapparatet i bomuldsindustrien.

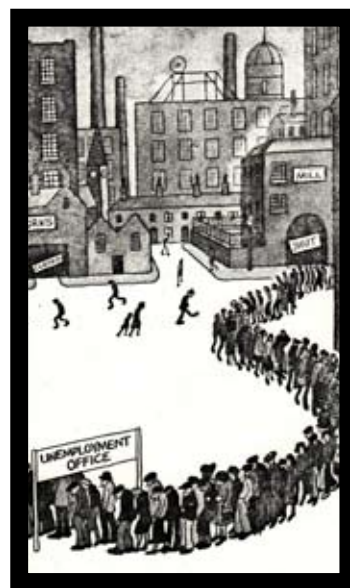
I 1800-tallets første halvdel udvikles dampmaskinen, så den bliver den vigtigste kraftkilde i den moderne industri. Fra dampmaskinens store drivhjul udgår adskillige reb eller drivremme, der trækker maskinerne på tekstilfabrikernes forskellige etager. Dette er en af grundene til, at tekstilfabrikkerne (Cotton mills) bygges i flere etager, så de kunne betjenes af en dampmaskine.

Den store ekspansion i bomuldsindustrien finder sted fra slutningen af 1700-tallet frem til 1. verdenskrig, herefter stagnerer bomuldsproduktionen og efter 2. verdenskrig falder den for nu at være uden betydning for økonomien i United Kingdom. I figur 2. ses det, at import og forbrug af råbomuld vokser med eksponentiel vækst fra 1775 frem til 1913 for derefter at falde til et meget lavt niveau.

Beskæftigelsen i bomuldsindustrien topper i United Kingdom omkring 1. verdenskrig med 570.000 personer, der arbejdede i skift døgnet rundt; 90 % af disse er beskæftiget i Nordvestengland med Manchester og Oldham som devigtigste. Beskæftigelsen falder igennem 1920'erne og 1930'erne til 380.000 i 1939 og til ca. 60.000 i 1980. Nu er beskæftigelsen i bomuldsindustrien væsentlig under 10.000.

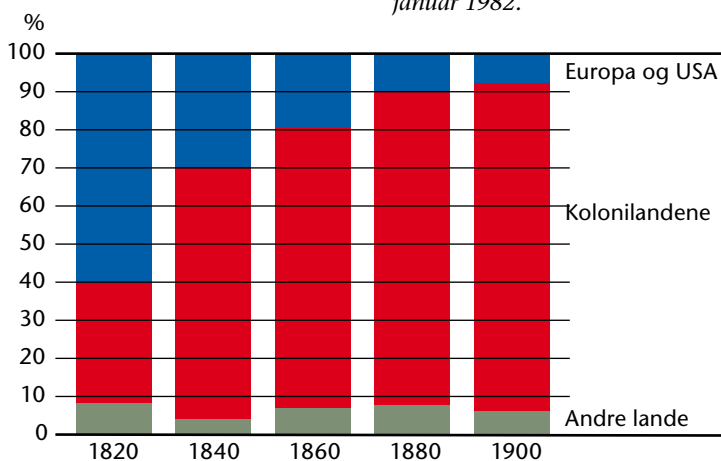
Figur 3. Lowry skildrede i sine malerier industrisamfundet i Manchester, på godt og ondt, her ses menneskemylderet: *Coming from the Mill* fra 1930. Maleri på Lowry museet i Manchester. Kilde: Julian Spalding: Lowry, Phaidon, 1979.

Figur 4. Fra 1982 gengives forside fra "The Listener" der viser bomuldsindustriens nedtur og konsekvenserne af dette. Kilde: Avisforside fra The Listener, 28. januar 1982.

Ovenfor er nævnt fire grunde til, at foretagsomme industrialister kunne lykkes med at etablere bomuldsspinderier og væverier. De udviklede og gjorde brug af de nye muligheder for mekanisering, som dampmaskinen gav. Bomuldseventyret gav naturligvis anledning til, at der opstod en betydelig maskinindustri i bomuldsområderne, hovedsagelig i Manchester og Oldham. Maskinindustrien producerede og udviklede spinde- og vævemasiner. Hertil kom mange følgeindustrier - fx farverier, ligesom der var en voldsom byggeaktivitet.

Men der var også skyer i horisonten. Midt i 1800-tallet indførte Tyskland og USA toldbeskyttelse af deres egen bomuldsindustri, der var under fremvækst. Det betød, at bomuldsproducenterne måtte omstille til produktion af bomuldsvarer til kolonilandene, hvor de var næsten alene på markedet. De engelske bomuldsproducenter røg på denne måde ud af konkurrencen i USA og på de

Figur 5. Den engelske eksport af bomuldsvarer 1820-1900. Kilde: 2) *Tekstilarbejde og tekstilproduktion*, København 1984, s. 79 jf. Kilder. Egen skitse rentegnet af Britta Juel Britsch.

europæiske markeder. Der er meget, der tyder på, at det var en af grundene til at reinvestering og dermed ibrugtagning af ny teknologi mindskedes. Der kunne nemlig arbejdes videre med de eksisterende maskiner og de eksisterende bygninger - produkti-

onsmidler, som havde tjent sig ind mange gange. Fortjenesten fra bomuldsindustrien kunne så anvendes til andre formål.

Da salget til kolonierne, der fik deres selvstændighed i 1900-tallet, mindskedes og forsvandt, skabte det krise i bomuldsindu-

Kulproduktion og beskæftigelse i kulminerne:

År	Kulmængde mio. ton	Antal beskæftigede
1860.....	71	-----
1880.....	173	467.000
1910.....	258	908.000
1920.....	233	1.191.000
1930.....	248	910.000
1940.....	228	744.000
1950.....	219	693.000
1960.....	198	607.000
1970.....	147	290.000
1980.....	134	237.000
1990.....	93	49.000
2000.....	31	9.000
2007.....	17	5.000

Figur 6. Kilde: Department for Business Enterprise and Regulatory Reform. UK 2010.

Figur 7. Skitsen viser et kullag og dets brydning, dels i "open cast" – åbent brud, dels som "deep mining" – underjordisk mine-drift. Figuren viser et kullag og en forkastning samt at kullaget også brydes under havet. Skitse fra Nordøstengland.

A: Bulldozer, der fjerner overflade-jorden.

B: Kæmpegravemaskine, der fjerner jorden over det øvre kullag.

C: Gravemaskine, der bryder kullaget.

D: Jordbunker.

E: Elevatortårn, der betjener den underjordiske mine.

F: Mineskakt.

G: Forkastning.

H: Hav.

I: Kullag.

Kilde: Omtegnet efter figurer i 1) Kulproduktion og Kulliv, København 1984 jf. Kilder.

strien. Produktion og beskæftigelse faldt drastisk efter 1. verdenskrig og efter 2. verdenskrig pressede USA på for at skabe frihandel også i forhold til de kolonimarkeder, som England mere eller mindre havde handelsmonopol på. Det betød, at mange af de bomuldsvirksomheder, der stadig producerede med teknologi fra 1800-tallet, måtte lukke i 1950'erne og 1960'erne. De var slet ikke konkurrencedygtige på et åbent marked.

I 1970'erne og 1990'erne var alle Europas tekstilvirksomheder under pres fra den ekspanderende bomuldsindustri i Kina, Pakistan og andre udviklingslande.

Tekstil og beklædningsindustrien var blandt de første industrier, der flyttede fra Europa som en vigtig del af globaliseringsprocessen.

The mills - spinderierne og væverierne - summer nu ikke mere af lyde fra spindemaskiner og væve. De er enten tomme og forfaldne eller overgået til anden brug som lagre eller nye industrier. Alt i alt er dette industrielle landskab forladt og øde.

Kul

Dampmaskiner bruger kul. Der har været brudt meget kul i Storbritannien, og der har været mange beskæftigede som minearbejdere, der skulle sikre kul til dampmaskinerne.

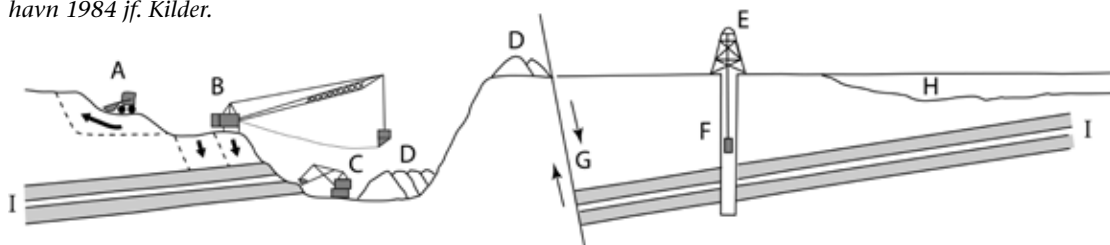
Kul har været brudt i små mængder i et par tusinde år, men det var først den industrielle revolution med de nye behov for kraft, der betingede, at kulbrydningen voksede til en stor aktivitet.

Da anvendelsen af dampmaskinen øgede efterspørgslen efter kul, åbnede man mange nye miner, hvor kullagene fandtes. Igen skulle man sikre, at arbejdskraften boede tæt på kulminerne, derfor måtte mineejererne bygge en lang række bysamfund til minearbejderne, ofte byer med flere tusinde arbejdere.

Der var mere end 3.000 miner, da kulbrydningen var på sit højeste i begyndelsen af 1900-tallet og mere end en mio. beskæftigede i minerne. Der blev brudt mere end 250.000.000 tons kul i 1936 til anvendelse i dampmaskiner, stålværker og til opvarmning. Kun 20 % blev eksporteret.

Efter 2. verdenskrig falder produktion og beskæftigelse. Elmotorer har i stigende omfang afløst dampmaskinerne som kraftkilde i virksomhederne. Derskal bruges kul til elværkerne, men efterhånden afløstes en del af de kulfyrede værker af olie- og atomkraftværker. Fra 1950 tog lukningen af de ringeste kulminer fart og i 1970 var 75 % af de kulminer, der var aktive i 1950, lukket og produktion og beskæftigelse stærkt reduceret; men produktionen pr. kulminearbejder var stigende. Kulminerne blev nationaliseret i 1947, så der var en overordnet planlægning, der sigtede mod at fremme produktiviteten. Bl.a. derfor tog kulminenedlæggelserne yderligere fart, og i dag er der kun 11 producerende kulminer tilbage. United Kingdom importerer nu kul, og minerne er overgået til privat drift.

Margot Thatcher, der var konservativ engelsk premierminister, ville gerne stoppe urentabel drift

Figur 8. Kulmineby med rækkehuse og mineelevatorer i baggrunden. Bemærk røgen fra de mange kulfyrede kaminer. Minen er nu lukket og de mange mineejede arbejderboliger er enten solgt til pendlere, er tomme eller revet ned.

Billedet viser kulminebyen Easington i NØ-England. Der blev brudt kul 5-6 km ude under Nordsøen. Foto: Henrik Toft Jensen, 1981.

og tage magten fra den stærke minearbejderfagforening. Efter nogle år med arbejdskampe blev mange miner lukket og fagbevægelsen stækket, men først under Margot Thatchers efterfølger blev de resterende kulminer privatiseret i 1994.

Kulbrydningen er ligesom bomuldsindustrien et stort set overstået kapitel fra den engelske industrialisering og hører nu til dennes historie.

Kul hentes hovedsagelig op fra undergrunden i kulminer, hvor der arbejdes flere hundrede meter under jorden – deep mining. Enkelte steder når kullagene frem til jordoverfladen, her kan kullene brydes, når overfladelagene graves bort – opencast minedrift. I Nordøstengland har man brudt kul flere kilometer ude under Nordsøen, idet man har fulgt op brudt kullag, der strækker sig

ud under havet. At være minearbejder er et slidsomt job, med ubekvemme arbejdsstillinger, og samtidig er jobbet forbundet med en vis fare. Dette selvom megen minedrift har været mekaniseret i sidste halvdel af 1900-tallet.

Ved nationaliseringen af kulminerne blev boligerne - traditionelle britiske rækkehuse - overtaget af National Coal Board og nu, hvor minerne er lukkede, er flere af disse bysamfund revet ned, andre står halvtomme eller er boliger for pendlere, der arbejder i de nærliggende større byer.

Selve kulmineanlæggene med minegange og kulmineapparat er oversvømmede og kan kun med store vanskeligheder åbnes igen. Enkelte af overfladeanlæggene fx elevatortårnet - head geer - står som industrielle mindesmærker.

Jern, stål og maskinindustri

Der har været brudt jernmalm og fremstillet jern og stål i England i mange år. Dette har været en del af baggrunden for den store jern- og metalindustri, som blev opbygget.

Der var efterspørgsel efter jern og metal til mange formål. Efterspørgslen steg meget, da kulmineanlæggene skulle udbygges, og da maskinindustrien voksede blandt andet på grund af efterspørgslen efter dampdrevne spinde- og vævemaskiner til bomuldsindustrien. Efter den industrielle revolution har United Kingdom ikke været selvforsynende med jernmalm. Der har derfor i mange år været en betydelig import af jernmalm til stålværkerne, hvor der fremstilles jern og stål til maskinindustrien,

byggeindustrien og de forskellige transportmidler.

Oprindelig blev jern udsmettet i særlige miler, men det var i små mængder. Ved at tage de nye mekaniserede kræfter i brug kunne jern- og stålframstilling forøges ganske betydeligt. Jern- og metalindustrien mekaniseredes i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet med vandkraftdrevne blæsebælg, så temperaturen kunne blive tilstrækkelig høj til udsmetning af jern, vandkraftdrevne hamre til at bearbejde jernet og til vandkraftdrevne slibesten.

Den mangfoldige britiske maskinindustri udvikledes sammen med de erhverv, den skulle betjene: Bomuld og kul.

Der skulle bruges meget jern til at opbygge det transportsystem, der var nødvendigt for at bringe råvarer og kul frem til fabrikkerne og færdigvarerne fra fabrikkerne.

De forskellige faser i etableringen af transportsystemet krævede hver sit:

1. fase: Kanalbyggeriet havde brug for jern og metal til udgravningsarbejdet, til sluser og kanalbåde, selvom træ kunne anvendes i stedet for jern i en række sammenhænge.

2. fase: Jernbanebyggeriet krævede meget jern og stål dels til skinner dels til lokomotiver og togvogne.

3. fase: Motorvejsbyggeriet bruger jern og stål til broer og maskiner. Den britiske bilindustri har brug for meget jern og stål til bilerne, se figur 9.

4. fase: Luftfarten har mindre brug for jern og stål, idet der bruges meget aluminium til flyene, men motorerne fremstilles af stål.

Jern og stålværker er med deres højovne til udsmetning af jern fra jernmalm og deres køletårne til genindvinding af vand fra

Antal producerede biler i United Kingdom 1910 til 2008

1910	14.000
1920	70.000
1930	237.000
1940	134.000
1950	785.000
1960	1.811.000
1970	2.098.000
1980	1.312.000
1990	1.566.000
2000.....	1.814.000
2008.....	1.650.000

Figur 9. I modsætning til bomuldsindustrien og kulminedriften er bilindustrien stadig en vigtig industriel sektor i United Kingdom. Kilde: J. Wood: Motor industry of Britain Centenary Book, London 1996. UK National Statistics: Motor Vehicle Production.

damp vigtige monumenter i industrilandskabet.

United Kingdoms jern- og stålproduktion har været hastigt voksende fra dampmaskinen kom på banen i første halvdel af 1800-tallet frem til midt i 1960'erne, hvor den toppede med lidt under 30.000.000 ton, herefter faldt produktionen, og den er i dag på under halvdelen af, hvad den var da den toppede.

Bilindustri

Bilindustrien har haft en central rolle i britisk industriudvikling. Den begyndte i slutningen af 1800-tallet med produktion af de første biler og var i 1910 på 14.000 biler og voksede, så United Kingdom var verdens førende bilfabrikant i tiden efter 2. verdenskrig frem til midt i 1950'erne, hvor Tyskland nåede op på siden af United Kingdoms produktion på ca. 1.300.000 biler. I de følgende år voksede bilproduktionen i United Kingdom frem til 1970, hvor der blev produceret ca. 2.100.000 biler. Førstepladsen var imidlertid mistet pga. problemer med konkurrenceevnen, og United Kingdom var nu verdens

6. største producent. Selvom der er statsstøtte i 1970'erne, falder den britiske bilproduktion frem til midt i 1980'erne, hvorefter udenlandsk kapital (japansk og amerikansk) overtager væsentlige dele af den britiske bilproduktion, der dog fortsætter med at foregå i United Kingdom. Der produceres således stadig et betydeligt antal biler: 1.650.000 i 2008.

Antallet af bilmærker fra United Kingdom har været faldende, selvom mange stadig produceres i et lille antal til de, der er villige til at bruge mange penge på køb af kostbare biler, der i et vist omfang er håndbyggede. Storproduktionen af biler er indenfor internationale mærker som Ford, Opel, Honda, Range Rovers, BMW mini, Nissan og Toyota.

En del af bilfabrikkerne i United Kingdom producerer også motorer til biler, der samles andre steder eller til fly, fx producerer Rolls-Royce flymotorer til de store Airbus fly, hvor øvrige dele til flyet produceres på franske og tyske flyfabrikker. Efter 2008 er den britiske bilindustri ramt af krisen ligesom bilindustrien over det meste af verden, men ikke lukket ned som bomuldsindustrien og kulbrydningen.

Industrien i United Kingdom i globaliseringsens epoke

Den engelske bomuldsindustri udkonkurrerede de indiske håndvævere i 1800-tallet. Det er vel et af de første eksempler på globalisering af produktion og økonomi. Siden bukker den engelske bomuldsindustri under pga. manglende investeringer og konkurrence fra Kina og Pakistan. Megen anden industri i United Kingdom er som industrien i Europa lukket eller har flyttet produktionen til østen, og i dag er antallet af arbejdspladser i industrien i United Kingdom faldet drastisk.

Den samlede beskæftigelse i industrien er i marts 2010 faldet til 2.530.000 eller 8 % af de beskæftigede (kilde: se note til figur 10). Tilsammenligning kan det anføres, at industribeskæftigelsen ifølge Danmarks Statistik udgør 12 % af den samlede beskæftigelse i Danmark i 2009 .

Af figur 10 ses det tydeligt, at industribeskæftigelsen falder, og at serviceerhvervet har stigende beskæftigelse. Det er i særlig grad finansvæsenet og forretningsservice (advokater, revisorer, konsulenter og lignende), men også beskæftigelsen i den offentlige sektor (administration, uddannelse og sundhedsvæsenet) er stigende ligesom detailhandel og hotel- og restaurationsbranchen.

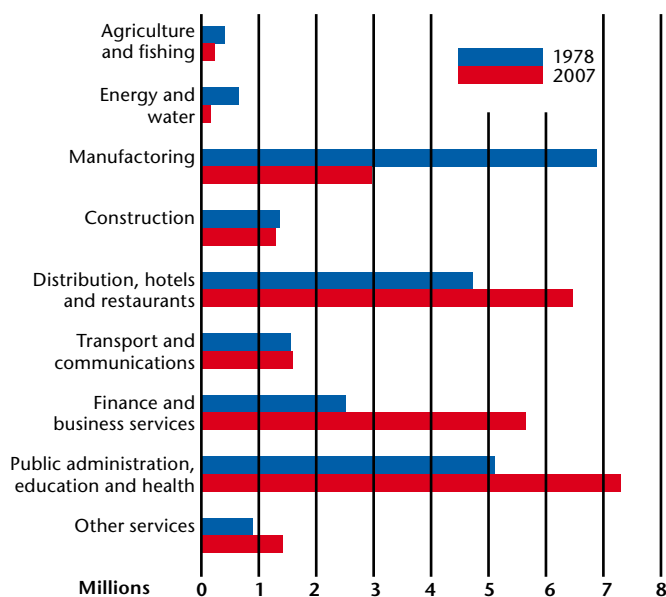
Meget af industriproduktionen er flyttet til østen og arbejdspladserne findes nu indenfor forskning, udvikling, design samt et omfattende finansvæsen. Videns- og finansøkonomien dominerer nu beskæftigelsen i United Kingdom.

Medens United Kingdom i 1970'erne og 1980'erne var præget af industrilukninger - en rigtig kirkegård for industrialiseringen med forfald og høj arbejdsløshed - 12 % - er United Kingdom i dag et videns- og servicesamfund med en mindre arbejdsløshed. Selvom arbejdsløsheden er steget i forbindelse med den nuværende økonomiske krise fra 5 % foråret 2008 til 8 % foråret 2010.

Refleksioner over hvorledes industrialiseringsforløb også i dag påvirker samfund

Industrialiseringens forløb i England og for den sags skyld også i Tyskland og Sverige var præget af udnyttelse af vandkraft og udnyttelse af kul og forskellige mineraler.

Der var tale om ret store virksomheder, der havde brug for megen arbejdskraft på nye lokaliteter. Hvis der skulle skaffes arbejdskraft til de nye lokalite-

Figur 10. Antal beskæftigede i erhvervsgrupper 1978 og 2007. Kilde: Office for National Statistics: Statistical Bulletin: Labour Market Statistics July 2010. Social Trends 38: 2008 edition.

ter, hvor naturressourcerne var, var det nødvendigt at bygge boliger til arbejdskraften lige ved virksomheden eller fabrikken. Pendlingen mellem hjem og arbejde foregik dengang til fods, så det var begrænsede afstande, der kunne tilbagelægges. Det var ikke kun boliger, men også forretninger og visse steder også skole, som virksomhedsejeren var nødt til at stille til rådighed for arbejdskraften. Det blev med andre ord arbejdsgiverens rolle at sørge for arbejdskraften også udenfor arbejdstiden.

Den sociale sikring bliver i disse lande en arbejdsgiveropgave, der efterhånden løses gennem arbejdsgiverbetalte forsikringsordninger.

Aftaler og lovgivning regulerer efterhånden også arbejdsgiverens forpligtigelser. Det er muligvis fordi bolig og arbejde hørte sammen, at der indførtes den såkaldte "redundancy payment" i United Kingdom. Når en arbejder blev afskediget skulle arbejdsgi-

veren betale op til 7 måneders løn til arbejderen. Det giver i det mindste en mulighed for at finde et andet sted at bo og arbejde. Også i dag er der redundancy payment til alle, når der afskediges, medens der ikke er arbejdsløshedsunderstøttelse i form af dagpenge. Det er med andre ord dyrt at afskedige, hvorfor britiske arbejdsgivere også er tilbageholdende med at ansætte.

I Danmark etableres industrialiseringen hovedsagelig ved opbygningen af mindre industrier i købstæderne, stationsbyerne og København. Her er der allerede arbejdskraft og flere flytter til fra landet.

I de fleste tilfælde etableres der i Danmark industrier de steder, hvor der i forvejen er arbejdskraft. Det er således normalt ikke nødvendigt at bygge fabriksjede arbejderboliger. Der er dog undtagelser også i Danmark, hvor de danske råstofforekomster udnyttes – som kalk, der hvor cementfabrikkerne skal bruge den, som

sukkerroer, som sukkerfabrikkerne skal bruge, eller hvor det er særlige naturforhold der skal bruges - en lokalitet, hvor det er muligt at etablere dyb havn - som ved skibsværfterne: Lindø-værftet med Munkebo, endelig er der også tilfælde, hvor virksomheden lokaliseres på den fædrene gård som Danfoss i Nordborg på Als. I sådanne tilfælde blev der også i Danmark bygget fabriksejede boliger, disse var også i Danmark nødvendige for at kunne få arbejdskraft de pågældende steder. Men det var undtagelser.

I Danmark var det generelle billede, at industrialiseringen skete i byerne, og at virksomheds-ejeren slap for ansvaret overfor arbejderne, i det øjeblik disse forlod fabrikken.

I Danmark blev der i stedet opbygget et skattefinansieret system med almennyttige boliger, sygedagpenge, dagpenge ved arbejdsløshed og et omfattende social- og sundhedsvæsen - alt

skattefinansieret. De danske arbejdsgivere kan ansætte og afskedige uden større restriktioner, når ansættelsen ikke er reguleret gennem funktionærloven. Det giver en høj grad af fleksibilitet, og når staten hurtigt træder til, giver den en høj grad af sikkerhed.

Afslutningsvis kan man spørge: Skabtes grundlaget for den danske fleksicurity [1] model i virkeligheden gennem den danske industrialiseringsform i det råstoffattige land, med mange små og mellemstore virksomheder, der etableredes i byerne, hvor der i forvejen var arbejdskraft?

Henrik Toft Jensen er lektor ved RUC.

Note

[1] Fleksicurity er betegnelsen for den danske arbejdsmarkedsmodel - som mange lande misunder Danmark. Det er en model, der giver arbejdsgiveren let adgang

til af ansætte og afskedige uden nævneværdige restriktioner og giver stor FLEKSIBILITET.

Modellen sikrer, at arbejdskraften kan få understøttelse og dagpenge fra afskedigelsen er trådt i kraft, det sørger velfærdsstaten for. Det giver stor SIKKERHED eller på engelsk SECURITY, heraf FLEKSICURITY.

Kilder

Henrik Adrian, Henrik Toft Jensen og Mette Løndahl: Fra Industrialiseringens Kirkegård:

- 1) Kulproduktion og Kulliv, København 1984.
- 2) Tekstilarbejde og tekstilproduktion, København 1984.
- 3) Boligforhold og dagligliv, København 1985.
- 4) Spørg når du ser, Metode og didaktik ved områdestudier, Geo Ruc 1985.

Årbøger fra Danmarks Statistik, udvalgte år.

Udpluk af vores mange nyheder ...

Konvektionskammer

Anvendes til at vise konvektionsprincippet i luft ved hjælp af røg og varme.

Selve kammeret er fremstillet af akryl, og placeres ovenpå bundpladen af aluminium. Fyrfadslys medfølger.

Konvektionskammer (nr. 47.10.20) . . kr. 649,00
Ekskl. moms

Gundlach A/S · Silkeborgvej 765 · 8220 Brabrand
Tlf. 8694 1388 · Fax 8694 2486 · gundlach@gundlach.eu · www.gundlach.eu

Gundlach®

Bypolitik og byudvikling i Storbritannien

Af Hans Thor Andersen

Byudviklingen og bypolitikken i Storbritannien har altid været til stor inspiration for planlæggere og politikere; gennem de seneste årtier har især områdeplaner og nye initiativer i boligpolitikken tiltrukket sig opmærksomhed. Artiklen opridser kort de særlige britiske forhold med henblik på en gennemgang af nyere by- og boligpolitiske tiltag i Storbritannien.

Introduktion

Danske planlæggere, politikere og andre med interesse for byudvikling og bypolitik har gennem snart mange år fulgt udviklingen i Storbritannien tæt. Det er der flere grunde til: Storbritannien har været foregangsland, simpelthen fordi landet var verdens første industrination med alt, hvad det gav af muligheder, problemer og udfordringer. Det tvang briterne til at finde løsninger og strategier, som siden er blevet kopieret i andre lande.

Byudviklingen i Storbritannien har gennem det 20. århundrede begunstiget Sydengland i form af hurtigere vækst, lav ledighed, større indkomster m.m. Derimod har de nordengelske (og i stor udstrækning også walisiske og skotske) byer med variation været præget af stagnation eller tilbagegang, manglende forny-

else af de centrale bydele (inner cities), høj ledighed og andre sociale problemer. De nordengelske byer har lidt mest under den langvarige erhvervsmæssige omstrukturering, der satte ind fra begyndelsen af 1900-tallet; sværindustrien i form af kulminer, stålværker, skibsværfter samt tekstilindustrien, der beskæftigede i hundredetusinder i Nordengland, begyndte en langsom udfasning efter første verdenskrig. Store, centrale arealer i nordengelske storbyer har ligget hen i årevis uden nogen anvendelse, og det bidrager naturligvis til et forstemmende indtryk. Omvendt er væksten som helhed kommet de sydengelske byer til gode; det er her, de nye forbrugsorienterede industrier, servicesektoren, finans- og forsikringsvirksomhed samt videnserhvervene er lokaliseret. Og først og fremmest

London, der har forstærket sin i forvejen dominerende position i landet. Men ikke alle dele af de sydengelske byer har oplevet den positive udvikling. Nogle af de fattigste kvarterer findes inden for få kilometers afstand fra City of London: Bydelene Tower Hamlets, Southwark, Newham, Hackney og Islington er blandt de 10 dårligst stillede bydele i Storbritannien. Faktisk findes flere end halvdelen af landets dårligst stillede bydele i Greater London, der ellers udmærker sig ved at være en af Europas absolut mest velstillede regioner.

Storbritannien var det første land i verden (fra sidst i 1700-tallet), der begyndte den moderne urbanisering og industrialisering. De to processer fremmede gensidigt hinanden: Jo flere, der beskæftigedes i industrien, desto flere indbyggere i byerne og jo

flere byboere, desto større efterspørgselefterindustriensprodukter. Med tekstilmøllernes, kulminernes og jern- og stålværkernes hurtige vækst skabtes de første moderne byer i et tempo, der kom bag på samtiden. Det skabte på nærmest bar mark helt nye byer som fx Manchester, Sheffield eller Liverpool, der hurtigt blev storbyer med flere hundredetusinder indbyggere. Det betød også en udfordring af den eksisterende samfundsorden. Det moderne samfunds problemer og skyggesider manifesterede sig først i Storbritannien; det gældede fx problemerne med arbejdsdagens regulering, børnearbejde, invalide- og aldersforsikring og meget andet. Først skulle problemerne konstateres, hvilket som regel gjorde, at de skulle være så omfattende, så der ikke var en vej uden om, så fulgte en lang debat, om det nu også var nødvendigt at gøre noget, og så endelig kunne parlamentet beslutte oftest meget beskeden reguleringer: Troen på individets frihed og især ejendomsrettens ukrænkelighed blokerede effektivt for større reguleringer. Indgreb overfor ejendomsbesidderes udlejningsboliger var naturligvis uhørt og den kraftige efterspørgsel gjorde sit til, at boligstandarden ikke blev voldsom høj – faktisk fik man på et halvt århundrede skabt det 20. århundredes slumproblemer.

By- og regionalplanlægningen i Storbritannien blev efter anden verdenskrig kraftigt opprioriteret; 1930'ernes krise med den voldsomme ledighed og politiske konflikter samt den efterfølgende krig sad dybt i bevidstheden. Det var vigtigt at planlægge og regulere samfundet for at undgå en gentagelse. Greater London Plan og New Towns blev hurtigt kendt internationalt og inspirerede fx til den københavnske fingerplan. Der var ikke råd til formålsløse investeringer eller at lade private profitere af offentlige investeringer fx i forbindelse med

forstadsudviklingen. Det britiske plansystem blev et forbillede i store dele af verden. Den danske planlovreform fra 1970'erne var således tydelig inspireret fra den britiske "Urban Planning Act". Men også på det konkrete niveau inspirerede eksempelvis tankerne om naboskabsenheder i de nye forstæder: Der skulle bygges sammenhængende, men overskuelige bebyggelser med plads til en bredt sammensat befolkning i nye bydele med plads til både service og erhverv for at undgå at skabe sovebyer. Tingbjerg i København blev direkte planlagt ud fra disse tanker.

Storbritannien havde efter anden verdenskrig et betydeligt behov for boligbyggeri og genopbygning af de centrale bydele. Samtidigt tappede krigen Storbritannien for mange ressourcer, og landet fik svært ved at gennemføre den erhvervsmæssige modernisering, der var nødvendig for at kunne gøre sig gældende på verdensmarkedet. Det britiske imperium forhindrede længe Storbritannien i at indgå i det europæiske samarbejde, samtidig med at landet gennemgik en økonomisk krise fra 1960'erne med devalueringer og lavvækst. Det accelererede i 1970'erne, hvor Storbritannien blev kaldt "Europas syge mand" – omkring 1980 blev det anført, at Storbritannien økonomisk set (BNP/ indbygger) var overhalet af DDR. Når det gik så galt, skyldtes det vanskeligheden ved at gennemføre den nødvendige erhvervsmæssige omstrukturering i takt med at store dele af den industri, der havde opbygget imperiet, forsvandt på ganske få år. Kulminerne, stålværkerne, tekstilfabrikkerne og skibsværfterne fik voksende problemer gennem 1960'erne og med krisen i starten af 1970'erne lukkede mange i hurtig takt. Resultatet var katastrofalt for mange industri- eller minesamfund, der var helt afhængige af en enkelt virksomhed eller branche – fx

Merthyr Tydfil (se GO 1981:2), en walisisk mineby, hvis befolkning faldt fra næsten 90.000 i 1911 til nu 30.000 indbyggere, og hvor store dele af samfundet synes lukket ned, da minen ophørte og de unge, og alle andre, der ønskede en fremtid, flyttede væk.

Det hører med til en forståelse af forholdene, at den britiske velfærdsstat er noget anderledes end den danske: Den britiske velfærdsstat yder mere moderat hjælp med henblik på at stimulere den enkelte til selv at rette op på situationen. Det forventes, at den enkelte forsikrer sig selv og sørger for en fornuftig pensionsopsparing, samt at nærmeste familie træder til. Langvarig understøttelse er ikke mulig, ligesom evt. kontanthjælp er yderst beskeden, især hvis man ikke er forsørger. Storbritannien har en betydelig fattigdom, og især har det vakt opmærksomhed, at mere end hvert fjerde britiske barn vokser op under fattige vilkår.

En ny politik: Thatcher-regeringens revolution

Den langvarige økonomiske krise, imperiets afvikling samt store sociale og regionale problemer trods gentagne reformer og forsøg på at rette op på tingenes tilstand medvirkede alt sammen til en nederlagsstemning. Traditionelt søgtes samfundsmæssige problemer løst gennem offentlig regulering (forbud, påbud, skatter og afgifter eller tilskud), statslige eller kommunale initiativer (det kunne være målrettede beskæftigelses- og uddannelses-tiltag). Desværre syntes problemerne i mange britiske byer ikke at bedres og navnlig i de såkaldte *inner cities*, var der tale om voksende sociale og økonomiske problemer. Der var derfor behov for nye initiativer for at rette op på forholdene i de tæt bebyggede, nedslidte bydele. Regeringerne i 1970'erne havde forsøgt sig med borgerinddragelse, dengang no-

get helt nyt. Det blev standset med de konservatives valgsejr i 1979, hvor en helt ny forståelse af byernes problemer og ansvaret for dem blev præsenteret.

Den konservative premierminister Thatchers politik betød en regulær revolution. Problemet var ikke utilstrækkelig eller forkert regulering, men at staten overhovedet blandede sig i borgernes og virksomhedernes dispositioner. Det blev til slagordet "roll back the government" – privat godt, offentligt dårligt. Medicinen hed kraftige offentlige besparelser og skattelettelser til de højeste indtægter samt privatisering af offentlig virksomhed og overdragelse af opgaver til private virksomheder. Kollektiv trafik, sundhedsvæsen, uddannelse, boligforhold – overalt hvor der var et privat initiativ skulle dette opmuntres, og det offentlige trænges i baggrunden. Konkurrenceudsættelse har været en yndet metode.

Den økonomiske hestekur var en betingelse for at opnå økonomisk hjælp fra IMF. Resultatet var for det første en skrap kur med omfattende offentlige besparelser på velfærd, boliger, uddannelse, sundhed m.m. For det andet en voldsom stigning af fattigdom og arbejdsløshed i Storbritannien. I 1970'erne til 1980'erne steg ledigheden betydeligt, især voksede langtidsledigheden fra små 200.000 til knap 1,4 mio.. Samtidig steg andelen af husstande i lavindkomstgruppen fra mellem 5 og 8 % i 1970'erne dramatisk under Thatcher til næsten 25 % i 1990. En stor del af denne gruppe boede i *council housing* (kommunale boliger, der svarer til almene boliger i Danmark), der nu blev præget af koncentration af fattige, langtidsledige, førtidspensionister m.m. Endvidere gjorde kriminalitet og skole-drop out sig gældende i stor stil i nogle af de mest belastede kvarterer.

I løbet af 1980'erne kom Storbritannien delvist ud af den øko-

nomiske krise, og især servicesektoren blev den vigtigste drivkraft for økonomien. Ikke mindst City of Londons finans-, bank- og forsikringsvirksomhed boomed gennem 1980'erne og slog for alvor London fast som verdens finansielle centrum. Således prales der af, at der er flere Nordamerikanske banker i London end i New York, flere tyske end i Frankfurt osv. Parallelt hermed opbyggedes en omfattende servicesektor indenfor rådgivning, medier, reklame m.m., der alle har nydt godt af globaliseringen og det engelske sprogs voksende udbredelse.

De britiske byer har generelt været i fremgang i de sidste årtier trods enkelte tilbageslag. Beskæftigelse og indkomster er generelt stigende, og de førhen nedslidte bycentre i provinsen er blevet fornyet. Store offentlige investeringer i bedre kollektiv trafik og generel forbedring af bymiljøet har haft en positiv effekt. Der mangler dog stadig en gennemgribende indsats i mange tætte bydele, hvad aktuelle tal for belastede bydele viser.

Bypolitik i Storbritannien

I relation til byerne og byfornyelsen betød det radikale ændringer. Det offentlige burde reducere planlægningen til et minimum, og resultatet blev få år senere, at en kommuneplan var noget, der kunne stå på to stykker papir. Detailregulering kunne undværes, ligesom det ikke var kommunernes opgave at blande sig i, hvad private ønskede at bygge på deres ejendomme, så længe de overholdt brandsikkerhedsbestemmelser osv. I byfornyelsessammenhæng vendtes forståelsen på hovedet; når de britiske inner cities forfaldt, var det fordi, der ikke var rentabilitet på markedsvilkår – altså skulle det offentlige sørge for at gøre det attraktivt at investere i disse bydele, fx ved at modernisere veje og gader, indrette offentlige pladser, sørge for

diverse services m.m. og give investorerne tilskud til at gennemføre deres planer.

Allerede i 1982 formulerede geografen Peter Hall tankerne om at gøre noget radikalt ved de nedslidte og inaktive havne- og erhvervsområder; inspirationen hentede han bl.a. fra Hong Kong og Singapore. Kunne Storbritannien ikke give bestemte, afgrænsede områder særstatus med hensyn til fx byggereglement, miljøkrav og skatteforhold? Altså lave en slags "mini-Hong Kong'er" i fx London Docklands eller Liverpools dokker? Peter Hall var klar over, at det var et radikalt forslag, men bare nogen erhvervsaktivitet og beskæftigelse var langt at foretrække frem for 1970'ernes krise og meget høje ledighed (nogle steder tæt på 50 % og endnu højere blandt unge). Det betød med Thatcher-regeringens nye politik etableringen af "Enterprise Zones", frizoner for erhvervsvirksomheder, der fik klækkelige reduktioner i ejendoms- og selskabsskatten samt en lempelig regulering og hurtigere sagsbehandling gennem oprettelsen af særlige statslige udviklingsselskaber ("*Urban Development Corporations - UDC*"), der stod direkte under regeringen og trods deres betydelige beføjelser, fx på byplanområdet, ikke refererede til de berørte kommuner. UDC'erne fik budget og beføjelser fra regeringen og investerede betydelige summer i infrastruktur (veje, baner, ledningsnet m.m.) samt generel forbedring af det fysiske miljø til glæde for de forventede kommende virksomheder.

Flagskibet i den nye bypolitik blev hurtigt London Docklands, hvor meget store investeringer gik til motorgader i tunneler, London Docklands Light Rail og den nye undergrundsbane fra Stratford til centrum. Til gengæld kvitterede internationale investorer med milliardstore projekter, eksempelvis Canary Wharf, hvor de havnerelaterede aktivite-

Figur 2. Foto: Ivan Jacobsen.

ter stoppede sidst i 1970'erne. 30 år senere har kvarteret udviklet sig til et "mini-Manhattan", hvor den højeste bygning pt. er den 235 meter høje kontorbygning "One Canada Square" på i alt 50 etager. De øvrige Enterprise zones har ikke haft samme effekt, men har dog sikret synlige fysiske forandringer i byområderne.

Den mest diskuterende og synlige ændring på det bypolitiske felt som følge af regeringsskiftet i 1979 var nok på boligsiden. Den hidtil dominerende offentlige boligsektor ("council housing") blev fremhævet som eksempel på kommunernes uduelighed: Adgangen var reguleret af skrankepaver, boligerne blev ikke tilstrækkeligt vedligeholdt, de grønne arealer flød med affald, den kommunale service var sløv og utilstrækkelig, og så var omkostningerne alt for store. Desuden var regeringen overbevist om, at boligejere passer bedre på deres værdier end lejere. Alligevel var det et chok, da Thatcher-regeringen meddelte, at fra 1980 kunne lejerne i council housing fremover købe deres bolig med en betydelig rabat: Efter tre års lejeperiode kunne lederen med 33 % i rabat købe boligen til en skønnet markedsværdi. Hertil kom yderligere 1 % rabat for hvert år lejemålet havde været. Når der var tale om lejligheder, kunne rabatten nå helt op på 60 % af ejendommens værdi. Ordningen blev kaldt "Right to buy" og eksisterer fortsat. Til mange Labour-tilhængeres skuffelse afskaffede Tony Blair ikke ordningen, da

han dannede regering i 1997. Fra 1980 til 2008 er i alt 1,8 mio. tidligere kommunale boliger blevet solgt til lejerne; det var især i ordningens første år, at interessen var stor. Især de kommunale rækkehuse har været genstand for stor interesse, mens det kniber mere med lejligheder i etagehuse, fx i indvandrerbydelen Tower Hamlets.

Salget af kommunale boliger har været den største privatiseringssucces i Storbritannien. 2008 havde salget af council houses siden 1980 indbragt kommunerne godt 48 mia. £. Men effekten har bl.a. været, at kommunerne er holdt op med at bygge nye lejeboliger, eftersom en ny lejer vil kunne kræve at købe boligen efter tre års lejemål. I stedet har en ny type boligselskaber, *Social Registered Landlords*, der svarer til de almene danske boligselskaber, overtaget opgaven med at bygge lejeboliger.

Godt 30 % af alle boliger i Storbritannien var i 1980 ejet af kommunerne mod nu knap 10 %, omvendt er ejerboligernes andel steget fra 50 til næsten 70 % (2008). Det har betydet, at de kommunale boliger er blevet stigmatiseret som en boligtype, hvor kun samfundets absolut svageste bor. Det er derfor ikke underligt, at almindelige mennesker holder sig på afstand, og at de sociale problemer i den kommunale sektor er voksende. Samlet set er beboerne i de kommunale boliger i stigende omfang blevet indvandrere, ikke-erhvervsaktive og ufaglærte arbejdere ligesom an-

delen af lavindkomsthusholdende og enlige mødre er vokset.

Den næsten forsvundne byggeaktivitet har medvirket til øget hjemløshed i Storbritannien; fra 1980 til 1992 steg antallet af hjemløse husholdende fra 72.000 til 170.000 for så at falde til 96.000 i 2007. En betydelig del af de hjemløse husholdende blev tidligere indlogeret på B & B (bed and breakfast), herberger eller privat udlejning. Den sidste form er blevet mere udbredt i de seneste år.

Storbritannien var i 1970'erne i en ganske økonomisk presset situation, der betød et afgørende skift i velfærdspolitikken og med regeringsskiftet i 1979 også en ny ideologi bag bypolitikken: Mere marked, mindre stat med henblik på at skabe et mere konkurrencedygtigt Storbritannien. Det er til dels lykkedes, men med store omkostninger som bl.a. viser sig i form af en stærkt voksende fattigdom og ulighed de sidste 20-30 år. Til trods for at der er ydet store ofre og brugt store midler på at rette situationen op, er det kun til dels lykkedes; fattigdom og især børn, der vokser op i fattigdom, er markant mere udbredt i Storbritannien end resten af Vesteuropa. Uligheden i samfundet er heller ikke blevet mindsket gennem de seneste årtiers vækstperiode, og problemerne i de centrale bydele (*inner cities*) langt fra løst, selvom der er fremskridt at spore.

*Hans Thor Andersen, Dr. Scient.
Forskningschef ved Statens Byggeforsknings Institut.*

Figur 1. Olympiske Stadion. Kilde: Wikipedia.

Olympiaden i London 2012

Byfornyelse i stor skala, men ikke uden omkostninger - såvel i kroner som i sociale modsætninger.

Af Viggo Plum

Om Østlondons forandring fra havne- og industriområde med en stor arbejderklasse, der sjældent var af engelsk herkomst, til et område for nye erhverv og måske en middelklasse. Her håber Londons bystyre, at de store investeringer til de Olympiske Lege 2012 vil hjælpe med ændringerne og skabe nye attraktive områder, på trods af at erfaringerne fra andre olympiadebyer ikke er entydigt positive - med Athen som dårligt eksempel og Barcelona som et bedre forbillede.

Industriafviklingen

London er med 7,9 mio. indbyggere i de 32 kommuner, der udgør London by, en af verdens vigtigste byer primært pga. de mange finansielle aktiviteter (bankvirksomhed, organisering af handel, varebørser, investorrådgivning). Aktiviteterne foregår på globalt plan og er udløbere af fortidens store kolonihandel på England. Mange europæiske storbyer fik i efterkrigstiden udflyttet en del af befolkningen til arbejdskraftoplande udenfor selve byen og tabte senere også arbejdspladser. Det gælder også London, men i de

seneste tre årtier har London haft stor beskæftigelsesmæssig fremgang pga. byens centrale rolle i globaliseringen.

Østlondon har været præget af de store havneanlæg med dokker (store bassiner til skibene) for at undgå problemer med tidevandet på Themsen. De mange dokker blev bygget i 1800-tallet. Nogle af de større kunne tilsammen rumme mere end 300 sejlskibe. De prægede området umiddelbart øst for Tower Bridge på begge sider af Themsen. Hertil var knyttet mange havneaktiviteter og industrivirksomheder,

ligesom der blev placeret mange forsyningsvirksomheder til London såsom kullagre, gas, elkraft, værksteder og depoter til tog samt rangerspor.

Det sidste skete bl.a. langs en sideflod til Themsen. Floden hedder Lea – også kaldet Lee – som løber i en sumpet dal – Lea Valley.

Efterhånden som der kommer større skibstyper og container-skibe, der kan losses og lastes hurtigt med mobilkraner (endog til tog eller store lastbiler), ophører den gamle form for stykgodstrafik, der krævede mange arbejdere

til losning og lastning samt store lagerbygninger. Ligeledes ophører delvist de små bulkskibe til ensartede varetyper som fx korn, cement, sojabønner, tømmer. De afløses af større skibe, der kræver mere vand under kølen end Themsen kan give. Derfor flyttes havnetrafikken gradvist nedad floden til havnen ved Themsens flodmunding – Tilberry, og nordligere opstår – syd for Harwich – den største britiske containerhavn: Felixstowe.

Endnu i 1960 var The Docks i Østlondon helt afgørende for Londons im- og eksport, men i 1980 lukkes den sidste dok og en epoke i Østlondons udvikling er slut.

Deter en udvikling, der kendes over hele den vestlige verden (fx Rotterdam, Hamburg), og for Københavns vedkommende er det sket ved at udbygge Nordhavnen og nedlægge havnefunktioner i den gamle del af havnen.

Udviklingen er også fremmet af globaliseringen de tre seneste årtier, hvor store dele af den forarbejdende industri er udlagt til (eller genopstået i) lande langt væk fra os – primært i Sydøstasien for at udnytte den billigere arbejdskraft.

Befolkningsvækst i 1800-tallet på 2-3 % om året, men affolkning fra midten af 1900-tallet

Tilbage i 1700-tallet var de stærkt forurenede håndværk fx læder og krudt samt rebslagning og senere tekstil og beklædning blevet lagt udenfor middelalderens bymur sammen med skibsbyggeri og underleverandører til en del af bådebyggeriet. Da industrialiseringen og kolonitiden voldsomt fremmer havneaktiviteterne og beskæftigelsen i industrien, strømmer det til Østlondon med arbejdskraft, hvoraf mange var indvandret fra landeområderne eller fra andre lande. Befolkningsvæksten var enorm med vækstrater på 20 til 60 % pr. tiår

Figur 2. Olympiske park og stadions i Østlondon ved Lea Valley. Kilde: Google Earth.

Figur 3. Kort over de områder der skal bruges til de olympiske lege i Østlondon samt Stratford City med trafikknudepunkt og kommende megacentre. 1. Canary Wharf, 2. ExCel, 3. Canning Town Olympic Sites, 4. Marshgate Lane and Hackney Stadium, 6. Stratford City. Kilde: Open Street Map.

gennem 1800-tallet, først for områderne tæt ved Tower og senere øst for Lea Valley, hvor nu Newham kommune skal rumme det meste af nybyggeriet til Olympiaden.

Under 2. verdenskrig blev Østlondon bombet hårdt af tyskerne, idet der her var mange fabrikker til krigsindustrien og vigtige fabrikker til el og gasproduktion samt til jernbanedrift. Nogle tusinder døde og mange huse blev ødelagt, så der efter krigen skete et større genopbygningsarbejde med billige sociale lejeboliger og nogen industri. Men samtidig flyttede mange beboere også ud af området til bedre forstæder - vi får udflytninger på 1,5 til 3 % om året.

Østlondon indtages gradvist af kontorbygninger og kontorfolket fra 1980'erne

I 1981 er der ingen havnefunktioner tilbage i London, og der er mangel på jobs i industrien. Den konservative regering beslutter, at store dele af havneområdet skal underlægges en speciel udviklingsorganisation - London Dockland Cooperation. Den får penge og magt til at ændre planlægningen i de meget store områder - uden at skulle lytte til de lokale borgere eller lokal-kommunernes ønsker. Samtidig har finansområdet i London City behov for mere plads. Her er så en mulighed som fremmes af at give investorerne skattelettelser og stor planlægningsfrihed i et nedslidt område præget af gammel industri og en fattig arbejderklasse delvist uden jobs og delvist af østasiatisk eller anden etnisk herkomst. Efter en del indledende besvær skabes i samarbejde med bl.a. private investorer:

a. Et nyt stort område med kontorbygninger i højhuse og med flere af Londons højeste bygninger. Canary Warf hedder stedet, opkaldt efter den gamle kajplads for import fra de Canariske Øer.

Den første bygning var færdig i 1991. Her er nu over 100.000 arbejdspladser med flere store internationale bankers kontorer i store bygninger og nogle af de største media- og nyhedsgrupper: Thomson, Reuters og Trinity Mirror. Der er senest også åbnet et stort shoppingcenter. 25 % af arbejdskraften er bosat i kommunerne i Østlondon, heraf 7.000 i Tower kommune, hvor Canary Warf ligger. Dette er dels udtryk for, at nye erhvervsgrupper er rykket ind i nye boliger i Østlondon og dels, at der også er en del ufaglærte jobs i service og rengøring samt ved lagerarbejde i shoppingcentret. Canary Warf gik hurtig konkurs og har skiftet ejer flere gange.

b. Et nyt rigmands boligområde, St. Kathrine Dock, umiddelbart øst for Tower ned til Themsens og med egen lystbådehavn - et af de tidligste eksempler på havneområder, som omdannes til dyre luksusboliger. Navnet passer fint, idet stedet tidligere var kendt som importhavn for luksusartikler. Men byggeriet har også været en provokation mod de oprindelige beboere i området, der ønskede investeringer til bedre sociale boliger og bedre grønne områder samt trafikforbedringer.

c. En ny førerløs letbane svarende til vores metro. Men den blev bygget på søjleanlæg, hvilket var billigere, men betød at den ikke direkte kunne forbindes med det store "Underground" toget i London. Denne letbane startede i 1987 og er gradvist udbygget mod øst til en ny lufthavn og mod nord til Stratford. En ny undergrundsbane på tværs af Themsens, som har stop direkte ved Canary Warf (1999), har nok været afgørende for, at kontor-komplekset gradvist er blevet en succes.

d. En ny lufthavn - City Airport (1986) mod øst ved de store Victo-

ria og Albert Docks. Den er beregnet for mellemstore businessfly, så europæiske forretningsrejsende hurtigt kan komme til såvel det gamle London City som det nye finanscenter i Canary Warf eller til andre dele af London. Cimber Air og British Airways flyver hertil fra København.

e. Et nyt udstillingscenter ExCel, som åbnede i år 2000, og som siden er udvidet tre gange, senest i 2010, så der nu er 100.000 m². Det skal desuden bruges til dele af Olympiaden fx boksning og andre former for kontaktsport.

London Dockland Cooperation blev nedlagt i 1998 og planlægningsmyndigheden ført tilbage til kommunerne. Udviklingen bidrog til højere priser på huse, så det var svært for nye unge opvokset i området at købe egen bolig. Prisstigningerne blev fremmet af, at en ny mellemklasse, der bl.a. arbejdede i Canary Warf kontorerne, købte bedre almindelige boliger i området og renoverede dem. Samtidig blev der bygget helt nye boliger til vellønnede, ofte med udsigt til Themsens eller til de store docks som er blevet bevaret nord for Themsens og har så store bassiner, at de bruges til lystsejls med småbåde.

Kampen om olympiaden og udviklingen af Lea Valley

Londons fælles kommune for de 32 kommuner gjorde et stort arbejde overfor Den Internationale Olympiske Komite for at vise mulighederne ved at få olympiaden til Østlondon. London var i hård konkurrence med Paris, Madrid, New York og Moskva. Den Internationale Olympiske Komite meddelte 6. juli 2005, at London skulle være vært for Olympiaden 2012, og dermed igangsattes et utal af byggeprojekter til selve legenes afholdelse og anlægsprojekter for at sikre trafikafviklingen.

Figur 4. Oprensning af floden Lea og kanaler. Netop floden og kanalerne vil udgøre en vigtig del af en "grøn" olympisk by og park. Foto: Viggo Plum, 2007.

Placering af det store olympiske stadion og den olympiske by samt en række mindre arenaer skal være øst for Lea floden, og det betyder, at de fleste nye byggerier til olympiaden placeres i Newham kommune. Londons overborgmester (socialdemokrat) mente, at man kunne kombinere olympiadebyggeri og markedsføring af London med en tiltrængt renovering af et stort nedslidt industriområde, der langs Lea floden havde masser af luftbårne elkabler, elkraftkabler, jernbanespor, gamle industribygninger og nogle boliger. Meget store jordarealer var forurenet. Olympiaden kostede tvangssalg af bygningerne til 193 mindre industri- og handelsvirksomheder, samt 450 boliger og dertil en række kolonihaver. En fordel var dog, at store områder lå åbne hen uden bygninger, fordi jernbanespor og store elkabler samt forurening fra gasværker havde forhindret tilladelse til byggeri.

Den lokale befolkning er delt. Nogle håber olympiaden vil skabe nyt liv og nye jobmuligheder i Østlondon, mens andre har set deres arbejdsplads lukke eller flytte, og atter andre har måttet flytte til en anden og måske ringere bolig. Desuden er der startet en spekulation i jordpriserne

umiddelbart efter offentliggørelsen af værtsbyen i 2005.

De to mest pladskrævende aktiviteter er det olympiske stadion og den olympiske by, der skal rumme 17.300 atleter med hjælpere og trænere. I den olympiske park skal der også placeres en indendørs arena, arena for fægtning, vandsportarena og pressecenter. Nogle andre olympiske aktiviteter vil foregå andre steder i London og i Storbritannien. Tennis og fodbold vil bl.a. foregå på de kendte stadions i London, mens ro og sejlsport vil være udenfor byen.

Den Olympiske by vil bagefter blive ombygget til 4.000 boliger, hvoraf 30 % er lovet til lavindkomstgrupper (et tilsvarende løfte i Sydney blev glemt, da der skulle skaffes penge til de ekstra udgifter som olympiaden kostede). Nogle af sportsfaciliteterne vil blive stående til forsat brug lokalt og for London, mens andre vil blive delvist afmonteret og brugt i bl.a. Birmingham og Manchester. Meget store jordarealer vil blive delvist renset for giftstoffer i løbet af byggeprocessen, og Lea floden vil blive oprenset og danne ryggraden i den olympiske park, der vil kunne blive et attraktivt grønt fristed bagefter.

Hertil kommer så, at Stratford bycenter, i denne kommune i London, får forbedrede transportfaciliteter. Der er allerede åbnet en ny international station hvor togene fra Paris og Bruxelles måske skal stoppe på vejen mod den ombyggede station St. Pankras midt i London fra 2012. Rejsetid til Paris lidt over 2 timer. Rejsetid til London centrum (St. Pankras) 7 min. og under de olympiske lege vil der være specielle tog i pendulfart. Der skal skabes en forlængelse af docklands letbane fra den gamle station i Stratford 400 m fra den nye. Dermed vil der være regionale togforbindelser i flere retninger samt forbindelser med to linier i undergrundssystemet. Hermed er der forbindelse direkte til Londons største lufthavn Heathrow langt vest for byen og til letbanen til City Airport.

Allerede inden de olympiske planer var vedtaget, havde byggespekulanter og Newham kommune vedtaget at igangsætte et nyt kæmpestort shoppingcenter tæt ved stationen – nok et af Londons tre største, når det står færdigt. Forretningsarealet er planlagt til 290.000 m², det er fire gange så stort som Skandinaviens størst, Fields på Amager. Hertil kommer et langt større kontorareal (680.000 m²) og et stort hotel. Den olympiske by placeres ganske tæt ved Stratfords nye trafik- og kommende shoppingcenter, og der vil kun være 15 min. kørsel til ExCel udstillingsbygningerne ved Themsens og den lille City Airport.

Men krisen synes at trække processen lidt i langdrag.

Det bliver dyrt og langt dyrere end lovet

Byggeriet til de olympiske lege og trafikforbedringen skønnes at komme til at koste 110 mia. kr, hvilket svarer til mere end to Storebæltsbroer, eller 4-5.000 kr. pr husstand i Storbritannien. Det er tre-fire gange dyrere end

oprindeligt skønnet, da regeringen godkendte, at London skulle kæmpe for at få de olympiske lege. Parlamentet godkendte i 2007 et budget på 98 mia. kr. Hertil kommer så omkostninger i direkte forbindelse med legenes afholdelse som dækkes ved private sponsorer, billetter mv., skønnet til 20 mia. kr. Kritikerne peger på, at de offentlige penge kunne bruges bedre på renoveringsprojekter flere steder i London, og at processen er kørt helt hen over de lokales interesser. Tilhængerne kan bl.a. pege på, at der sker en forskønnelse af store dele af Newham, og der bliver attraktivt bagefter for nye typer af beboere med måske bedre jobs og indtægter som modvægt til Newham borgernes lave indkomstniveau. Dertil håber nogle på en turismæssig effekt efter olympiaden, som dog ikke er opstået i de andre olympiadebyer. For London er det en markedsføring, men andre vil sige at London var kendt i forvejen. Tilhængerne vil pege på, at flere bagefter vil dyrke sport, mens kritikkerne vil påpege, at det mest er som tilskuer til tv-sport, at man har kunnet se resultatet i andre olympiadebyer. Kritikkerne peger på, at flere lokale fodboldbaner er blevet nedlagt pga. projektet, og der vil være mere oplejet by-”natur” bagefter. Der er endnu debat om den ekstra skat på 200 kr./år, som er indført pr. husstand for at dække en del af udgifterne, som nogle beregninger viser må løbe i 38 år for at betale regningen.

Fra en planlægningsvinkel har der været gode grunde til at udpege øvre Lea Valley som område til stadion, olympiske by og olympiske park. Det er et meget nedslidt område, men relativt centralt i London, når trafikforholdene bringes op på et bedre niveau. Bygningsmassen var fra efterkrigstiden, og det var mest lejede bygninger, så de aktive firmaer og beboere havde ikke meget at skulle sige. Med en overpris

Figur 5. Startlinjen for 100 meter løb i det kommende olympiske stadion markeres midt i et industrikvarter af en flok geografer. Foto: Viggo Plum, april 2007.

på tre gange markedsniveauet og trussel om tvangssalg var det let at få de egentlige ejere af ejendommene til at sælge.

Der er i bygningsfasen op mod 9.000 jobs, som også går til lokale, og der forventes bagefter at blive skabt 3.000 jobs. Kritiske observatører har dog modsat anslået, at nedlæggelsen af de mange små virksomheder for at skabe plads til de olympiske aktiviteter og de som nedlægges, fordi området bliver dyrt at leje sig ind i, vil betyde, at op til 11.000 jobs kan forsvinde ud fra området.

Olympiaden i en fattig meget multikulturel bydel

London er en rig og multikulturel by, hvor nogle tjener utrolige formuer eller blot store lønninger, mens andre lever i tydelig fattigdom. De officielle tal fra Londons overborgmester viser, at 43 % af Londons børn lever under fattigdomsgrænsen. Newham kommune er kendetegnet ved:

- a. Højeste andel af børn og unge i hele Storbritannien.
- b. Næsthøjeste andel muslimer – 24 %.
- c. Den etnisk set mest blandede befolkning.

d. Historisk en voldsom vækst i sidste del af 1800-tallet, en tilbagegang fra 1931, hvor der var 454.000 beboere til i dag 244.000 (2001 er sidste folketælling), men dog en stigning siden 1991 på 5 %.

Olympiaden vil glæde mange tv-seere over hele verden, den vil glæde jordspekulanterne i hele det østlige London, den vil glæde mange britiske borgere og give national stolthed, den vil glæde tv-stationerne, der kan sælge reklamer, og en del mennesker kan komme til at se dele af de olympiske lege, men det er tvivlsomt, om det vil være de lokale, som har råd til billetpriserne. De vil se en del af deres by gemt væk bag sikkerhedshegn med højspænding og tusindvis af vagter og overvågningskameraer, et for hver 50 m på hele hegnet omkring den olympiske park. Dagen efter lanceringen af London som olympiadeby skete der et frygteligt bombeangreb på flere undergrunds tog og busser i London. Terrortrussel og terrorfrygt skaber store problemer. Det synes endnu uforudsigeligt, hvor stor regningen for at skabe sikkerhed vil være, men allerede nu er der hegn, vagter og overvågningska-

År	Befolkning	%
1821	13005	-
1841	17758	22%
1851	24875	40%
1861	69355	179%
1871	113835	64%
1881	158314	39%
1891	259155	64%
1901	338506	31%
1911	442158	31%
1921	448081	1%
1931	454096	1%
1941	377508	-17%
1951	313837	-17%
1961	271858	-13%
1971	235496	-13%
1981	209131	-11%
1991	221146	6%
2001	243737	10%

Figur 6. Befolkningsudvikling i Newham kommune.

Kilde: *Census Population: A Vision of Britain through Time, 2001.*

meraer omkring en stor del af kommunens areal som ikke længere er tilgængeligt for de lokale eller for nysgerrige turister.

Denne artikels forfatter var på feltarbejde i 2007, hvor stedet der nu bygges til det olympiske stadion endnu bestod af små fabrikker, værksteder og distribution fra halvgamle bygninger. I gaden Marshgate Lane kunne vi knæle ned præcis på det sted som vil være startlinjen for de olympiske løbere på stadion.

Men en byggeplads må være beskyttet rent teknisk og en olympiade vil være et oplagt terrormål, så der er behov for enorme sikkerhedsforanstaltninger. Fra starten er der i budgettet afsat 2,3 mia. kr., men allerede ved budgetfremlæggelsen for Parlamentet i marts 2007 var tallet for sikkerhedsomkostninger steget til 6 mia. kr. Nogle specialister frygter endda, at det tal vil stige betydeligt helt afhængig af,

Hvide britiske	34%
Andre hvide	6%
Pakistan	12%
Bangladesh	9%
Andre asiatiske lande	10%
Sorte fra Caribien	13%
Sorte fra Afrika	7%
Andre sorte	13%
Kinesere	1%
Blandet etnicitet	3%
NB total sum 108% fra kilden.	

Figur 7. Etnisk baggrund i Newham kommune 2001.

Kilde: *Census 2001 of Britain: London, Borough of Newham.*

Newham England		
Bor i eget hus	44%	69%
Bor til leje	56%	31%
Erhvervsaktivitet for de 16-74 årige		
Fuldtid	35%	41%
Deltid	8%	12%
Selvstændig	5%	8%
Studerende m. job	4%	3%
Arbejdsløs	7%	3%
Økonomisk aktive	59%	67%
Resten udgøres af pensionister, hjemmegående som passer familie, studerende uden job, syge og andre udenfor arbejdsmarkedet. Folketællinger laves kun hvert 10. år.		

Figur 8. Newham kommunes befolkning sammenlignet med Englands, 2001

Kilde: *Census 2001 of Britain: London, Borough of Newham.*

Månedens link

Idé til at finde kortmateriale og billeder:

<http://www.davidrumsey.com/> viser historiske kort, bl.a. et Londonkort fra 1843. Hvis Google Maps åbnes, kan man placere det gamle kort ovenpå et nyt London-kort. Således vil de gamle strukturer, hvor London endnu kun nåede til floden Lee (Lea), og Stratford endnu var udenfor byen, vise sig, ligesom man kan se de første dokker nede ved Themsen, hvor bl.a. Canary Warf er placeret.

www.openstreetmap.org Nutidigt Londonkort hvorpå man kan finde placeringen af olympiske stadion og olympiske by. Brug evt. søgefunktionen: Stratford London.

Google Earth: Søg på Marshgate Lane London. Ved at anvende skråbilled-funktionen fås et godt indtryk af det blandede industri kvarter, som måtte ryddes for at bygge det olympiske stadion. Marshgate Lane er den gade, som nu delvist er væk, men hvor en gruppe geografer i 2007 viser den fremtidige startline på et af billederne til denne artikel.

Følgende henvisning giver en tur rundt i det olympiske stadion under byggeprocessen

http://www.flickr.com/photos/tim_welbourn/sets/72157621715862995/

Desuden er der den officielle hjemmeside som også viser mange billeder:

<http://www.london2012.com/virtual-tours/>

hvordan terrorbilledet i 2012 kan forventes at se ud.

Et andet problem har været, at pressedebat og interviews som forfatteren udførte 2007, viste betydelig utilfredshed blandt de beboere, der måtte flyttes, især fra et socialt fællesskab i gaden Clay Lane, som var for personer med problemer. De frygtede, at deres livsvilkår endnu engang ville blive ødelagt, når de blev spredt til mange forskellige bebyggelser. Ejerne fik kompensations for nedlæggelsen af husene, mens lejerne fik lovning på andre

lejligheder, men spredt ud over London og ikke alle synes kvaliteten var ok.

Men for entreprenørerne, der fik byggeopgaverne, har det været herligt, at London blev hjemsted for olympiaden i 2012. Og for mange følgeaktiviteter til olympiaden, som TV, catering, transport, hoteller mv., er olympiaden også en herlig begivenhed. Hvem der så reelt får gavn af en byudvikling af Østlondon, er nok lidt mere usikkert, men mere orden og "pænhed" i bybilledet kommer der i hvert fald ud af processen, så mon ikke de store

investeringer i det kæmpe shoppingcenter i Stratford også viser, at forretningskapitalen forventer nye købestærke indkomstgrupper i Østlondon hjulpet på vej af fokus på hele Østlondon og de bedre trafikforbindelser. En ny mellemklasse af kontorfolk i mange forskellige typer jobs vil fortrænge en del af den ufaglærte arbejderklasse, der traditionelt har boet i Østlondon.

Viggo Plum er docent ved Roskilde Universitet.

Studietur til BERLIN

d. 1-5. juni 2011 (Kr. Himmelfart)

Faglig leder: Bjarne Furhauge, seminarielektor.

Turansvarlig: Nikolaj Bunniss, tlf. 53 53 93 35

På turen til Berlin vil byens historiske og geografiske forhold blive grundigt gennemgået i forbindelse med besøgene i de enkelte bydele. Berlins infrastruktur, demografiske og økonomiske forhold vil blive belyst. Vigtige lokaliteter, der fortæller om de store ændringer efter genforeningen, vil blive besøgt.

Områder som bl.a. vil indgå på turen: De centrale dele af henholdsvis Øst-og Vestberlin, altså Mitte i øst med Unter den Linden, Friedrichstrasse, Museumsinsel og Alexanderplatz med meget mere og i vest Kurfürstendamm og Zooviertel med Europacenter og Europas største varehus KDW m.m. Det nye regeringskvarter og den nye hovedbanegård samt Rigsdagen og den eneste bevarede byport Brandenburger Tor. Den genopbyggede Potsdamer Platz med regionalbanegård og en mængde spektakulære bygninger.

Læs mere om pris og program på hjemmesiden, www.geografforbundet.dk og i kommende nummer af GO.

BESTIL GO BOGPAKKER

Hold dig selv og din skole ajour med Geografforlagets nyheder – tilmeld skolen GO Bogpakker.

Det koster ikke noget at tilmelde sig GO Bogpakker, og skolen kan til enhver tid opsige abonnementet. I hver bogpakke vil I modtage interessante nyheder til forskellige fag og klassetrin.

VÆLG MELLEM TO ABONNEMENTER:

- A.** Fuld returret inden for 1 måned: 35% rabat på bøgerne.
- B.** Ingen returret: 50% rabat på bøgerne.

GO BOGPAKKE EFTERÅRET 2010:

- Xplore Geografi 7 – *Elevhæfte*
- Xplore Biologi 7 – *Elevbog*
- Xplore Biologi 7 – *Elevhæfte*
- Xplore Fysik/kemi 7 – *Elevbog*
- Xplore Fysik/kemi 7 – *Elevhæfte*
- Geotoper 3 – *Arbejdshæfte*
- Fra Versailles til Bruxelles – *Elevbog*

Næste bogpakke sendes i december 2010 og indeholder mange gode lærerhåndbøger til elevmaterialerne.

Vand, vestenvindsbælte og variation

Af Bjarne Siewertsen

Det sydlige Storbritannien er helt generelt varmere end landets nordlige dele, og de vestlige dele er generelt vådere end de østlige. Og så er de bjergrige egne oftere mere udsat for det ekstreme vejr, end de fladere egne. Men når disse grove generaliseringer er sagt, så bliver billedet lidt mere broget. Og broget er måske det helt rigtige ord for Storbritanniens vejr.

Vand hele vejen rundt; det kender Storbritannien, og vandet er også den store spiller i vejrspillet omkring og på de britiske øer. Placeringen af de britiske øer midt i vandet, centralt i mellembreddegradernes vestenvindsbælte giver briterne det omskiftelige klima med somre i den kølige og fugtige ende af skalaen og vintre, som generelt er mildere, end vi er vant med i Danmark.

Elementerne i det engelske vejr er således de passerende lavtryk med de tilhørende fronter i vestenvindsbæltet, Golfstrømmens lune, forlængede arm i Nordatlanten, det omkransende hav og øernes vekslende topografi samt naturligvis årstidernes skiften.

Men lad os tage fat på vejret og dets variation hen over året.

Forår

Vejret i de tre forårsmåneder marts, april og maj er som alt andet britisk vejr stærkt varierende med en tendens til at være forholdsvist tørt. Et fællestræk er, at frekvensen af vinterstormene drastisk aftager, først inde i landet og sidst mod de vestvendte kyster. De fleste dele af de britiske øer oplever storme gennemsnitligt et par gange om året, og kyststrækningerne noget oftere end det. Stormene hører dog primært vinterhalvåret til.

En kærkommen variation til det lavtrykspasserende vejr i Storbritannien er, når et højtryk placerer sig over øerne og for en tid holder det fugtige vejr på afstand. Afhængig af, hvor langt fremskredent foråret er, og hvor højt solen står på himlen, og dermed hvor varmt det er blevet, kan et blokerende højtryk give tørvejr og enten vedvarende frost eller flot forårsvejr med varme.

At alt ikke er regn og lavtrykspassager følte briterne i ekstrem grad i Sussex tilbage i 1893, hvor regnen holdt inde i 60 dage i træk mellem 17. marts og 15. maj. Så lang en periode uden regn har briterne ikke haft siden.

I foråret slipper vinterkulden gradvist sit tag i landet, men det er ikke ualmindeligt, at der stadig ligger sne i gaderne i slutningen af marts. I maj har solen som regel fået fat, og det er gerne i maj eller juni, at de britiske øer får flest soltimer på månedsbasis. Her bliver også lagt grunden til soltimerekorden, som St. Hellier ligger inde med. Der får indbyggerne gennemsnitligt 1.915 solskinstimer i løbet af et år. Til sammenligning får de mest skyede regioner i landet omkring 1.000 solskinstimer.

Forårstemperaturerne er stærkt afhængige af, hvor i landet man befinder sig. De koldeste

områder er store dele af Skotland, Wales' bjerge og det nordlige England. Temperaturerne svinger her mellem $-0,6^{\circ}\text{C}$ og $5,8^{\circ}\text{C}$. Den sydlige del af England har de højeste forårstemperaturer på mellem $8,8^{\circ}\text{C}$ og $10,3^{\circ}\text{C}$.

Sommer

Månederne fra juni til august er ikke overraskende den varmeste årstid på de britiske øer, selvom temperaturerne normalt er lidt lavere, end de er på kontinentet. I de sydlige, østlige og centrale dele af England kan et godt uvejr stadig lægge vejen forbi og forstyrre billedet af en ellers tør tid. I de nordlige og vestlige dele af landet passerer uvejrene ikke i stor stil.

Sommerregnen falder primært som byger, hvor den i vinterperioden gerne hænger sammen med en frontpassage. Men bygeintensiteten kan være kan være ret kraftig i disse uvejr, og 100 millimeter på en time er set flere gange. Således falder mange af regnrekorderne faktisk i sommermånederne:

- 10. august 1893 - Største mængde regn på 5 min.: 32 mm i Preston, Lancashire.
- 12. juli 1901 - Største mængde regn på 60 min.: 92 mm i Maidenhead, Berkshire.

Figur 1. De lokaliteter, som er nævnt i teksten.

- 26. juni 1953 - Største mængde regn på 30 min.: 80 mm i Eskdalemuir, Dumfries and Galloway.
- 18. juli 1955 - Største mængde regn på 24 timer: 279 mm i Martinstown, Dorset.
- 8. august 1967 - Største mængde regn på 90 min.: 117 mm i Dunsop Valley, Lancashire.

Om sommeren finder man de varmeste områder omkring London og de koldeste områder i dele af Skotland. Kystnære områder er generelt koldere end områder inde i landet; modsat af tendensen i vintermånederne. Generelt hæver temperaturerne i som-

mermånederne sig sjældent over 30°C, der dog hyppigst finder sted i de sydvestlige dele af landet. Men i 1976 målte briterne alligevel over 31°C i en periode på 14 dage i træk i Heathrow Lufthavn.

Skotland og det nordlige England har de koldeste somre med temperaturer mellem 12,2°C og 14,9°C, mens Wales og det sydvestlige England svinger mellem 14,9°C og 15,4°C. Varmest er det i detsydvestlige England, hvormidtemperaturerne ligger mellem 15,5°C og 17,7°C. Varmerekorden finder vi i Faversham,

Kent 10. august 2003, hvor der målttes 38,5°C.

Efterår

Kalenderefteråret fra september til november er ligesom tilfældet er i Danmark noget ustadigt i Storbritannien. Det skyldes, at den kolde polarluft langsomt bevæger sig sydoover, hvor den møder den varmere tropeluft og kampen mellem de to foregår lige oven over det omgivende hav, der er blevet godt opvarmet i løbet af foråret og sommeren. Det er alt i alt opskriften på en våd og blæsende cocktail.

Storbritanniens vestlige egne oplever gerne efteråret som den mest blæsende tid, når atlantiske lavtryk til tider opnår styrke som reelle orkaner med vindhastigheder på over 119 km/t, når de rammer kysten. Værst er det dog på Snaefell (651 meter over havet) på Isle of Man i det stormomsuste Irske Hav. Her står der en stiv kuling (mere end 17,2 m/s eller 62 km/t) ind gennemsnitligt 200 dage om året.

Og netop vindforholdene i det Irske Hav begynder briterne i disse år at se en fordel i. En stor del af briternes vindmølleparker er placeret i Wales og Skotland, hvor de skal være ryggraden i den øgede andel af vedvarende energi.

Efteråret kan dog også gemme på behagelige overraskelser, efter den første nattefrost har sat ind og bladene har skiftet det grønne look ud med det mere kulørte efterårsdress: Indian Summer. Det omkringliggende varme havvand kan under rolige vejrforhold medvirke til at holde luften varm og mild og give periode med forsinket sensommer.

De vådeste områder af Storbritannien har gennemsnitligt ti gange så meget regn som de tørreste steder, og efteråret er den tid på året, hvor regnen i vest tager til efter den forholdsvis tørre sommer. I vinterhalvåret modtager de vestlige egne mere end halvdelen af årets regn.

Temperaturen i efteråret kan være stærkt svingende, idet den både indeholder signalet fra den viggende sommer og fra den forestående vinter. Således har kystområderne i Englands sydlige halvdel gennemsnitligt de varmeste efterår med temperaturer mellem 10,7°C og 13,0°C. De bjergrige områder i Wales, det nordlige England og Skotland har gennemsnitlige temperaturer mellem 1,7°C og 7,5°C.

Vinter

Kold, våd og blæsende er kodeordene for de tre vintermåneder december, januar og februar. Den tidlige halvdel af vinteren er ofte den mest blæsende og våde tid på året med generelt ustadigt vejr. Mod slutningen af vinteren falder der lidt mere ro over land med mindre vind og mindre nedbør. Det medfølges også af lavere temperaturer – særligt ved kysterne ud mod Atlanterhavet – som følge af, at det omgivende havvand nu har været under nedkøling i hele efteråret og første halvdel af vinteren.

Selvom de mest skyede områder af Storbritannien ikke ser meget skyfri himmel i vintermånederne, så var det alligevel rekordgråt i Westminster i december 1890. Her registrerede datidens solautograf absolut ingen soltimer.

Sne er som regel en fast ingrediens i den britiske vinter, men den er langt fra landsdækkende og langt fra konstant. Mest sne får de nordlige og østlige områder samt Wales og Skotlands bjergrige egne. Vinteren 2009-2010 var en af de værste vintre i Storbritannien i nyere tid, men i 1947 sneede det hver dag et eller andet sted i landet i hele perioden fra 22. januar til 17. marts.

Temperaturerne kommer kun sjældent under -10°C om natten og over 15°C i løbet af dagtimerne. Sådan var situationen dog ikke i den forgangne vinter, hvor temperaturen faldt til -22,3°C i Altnaharra, Sutherland. Der er dog stadig lidt ned den absolutte kulderekord, der stammer fra Skotland, 11. februar 1895 i Braemar, Aberdeenshire. Her blev målt -27,2°C. Rekorden er blevet tangeret i 1982 og i 1995.

Generelt er vintertemperaturerne dog mest påvirket af nærheden til havet. De koldeste områder er Wales' bjerge, det nordlige England og det indre af Skotland. Her ligger gennemsnitstemperaturerne mellem -3,6°C og 2,3°C. Kystområderne, særligt mod syd og vest, har de mildest vintre med temperaturer på mellem 5°C og 8,7°C.

Klima

Global opvarmning... Jamen kan man i det hele taget se den nogle steder? Ja, en af verdens længste temperaturserier kaldes Central England Temperature (CET) series. Den indeholder temperaturdata helt tilbage fra 1659 både fordelt på sæsoner og på

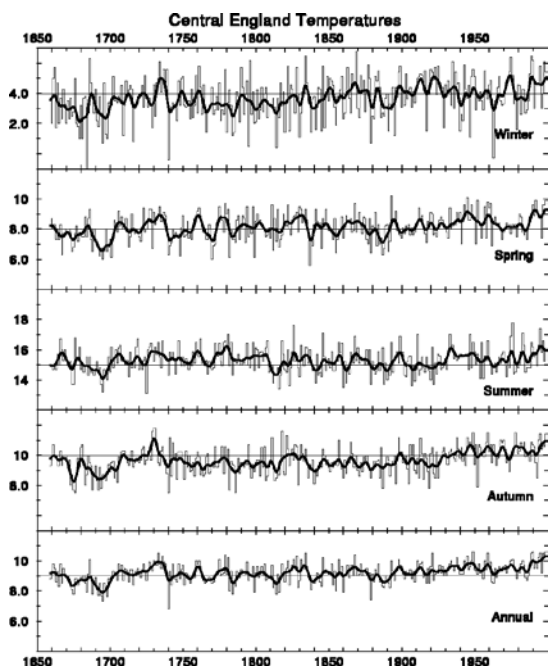

Figur 2. Den 7. januar 2010 var Storbritannien dækket af sne, som det ses på satellitbilledet fra den amerikanske Terra-satellit. Foto: NASA/GSFC, MODIS Rapid Response.

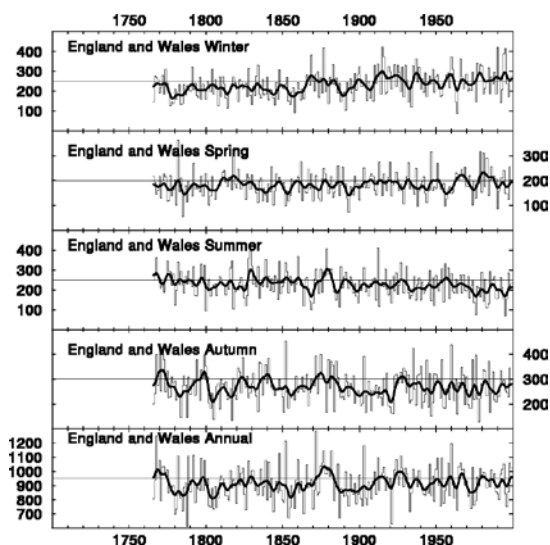
år. Fælles for alle de grafiske fremstillinger er, at de viser hidtil uset varme fra 1990'erne.

Tilsvarende observationer er også gjort med hensyn til nedbøren for England og Wales (EWP), men her er det lidt sværere at drage konklusioner, men det ser ud til, at vintrene er blevet vådere siden 1860, og at somrene er blevet tørrere.

Men én ting er grafer. Det virkelige spørgsmål er, om det betyder noget; for eksempel for biologien, samfundet og økonomien. Climate Research Unit ved University of East Anglia, der er et af verdens få knudepunkter for international klimaforskning arbejder med 34 indikatorer, der skal overvåge virkningen af klimaudviklingen.

Figur 3. Central England Temperature siden 1659.
Kilde: Grafik fra Climatic Research Unit, University of East Anglia.

Figur 4. Nedbør siden 1766. Kilde: Grafik fra Climatic Research Unit, University of East Anglia.

Indikatorerne er dels de faktiske målinger, som for eksempel den ovenstående CET, og dels faktorer, der 'måler' ændringer i klimaet, som eksempelvis i naturen; datoer for fugletræk, eller i økonomien; ændringer i turismen.

Et eksempel på en af disse indikatorer er tidspunktet for, hvornår rødkælken begynder sin æglægning. Med data fra den britiske ornitologforening er det lykkedes at vise, at rødkælken i dag lægger sine æg mellem 4 og 17 dage tidligere, end tilfældet var det for 25 år siden. Rødkælken lægger sine æg, så tilgængeligheden af føde er størst, når de klækker, og den kan derfor forbindes tæt til forårstemperaturerne.

En anden indikator er arealet af vinmarker. Vinproduktionen er ikke stor på de britiske øer, men indikatoren ses som et økonomisk tegn på, at en afgrøde, der ellers ville høre til under sydligere himmelstrøg, er ved at vinde indpas. Hvor arealet af vinmarker i 1985 kun udgjorde omkring 350 hektarer, så udgjorde de i 2000 mere end 800 hektarer.

Der er som sagt flere indikatorer såsom øget efterspørgsel af vand til vanding og fald i skisportsindustrien i Skotland samt en øgning af antallet af naturbrande. De viser dog alle samme trend.

Fremtidens klima

I fremtiden forudser forskerne, at varmetrenden fortsætter. Det vil for Europas vedkommende be-

Ekstremer fra CET:

VARMEST

- Det varmeste år i serien var 2006 med en gennemsnitstemperatur på 10,82°C. Den tidligere rekord var uafgjort mellem 1990 og 1999 med et gennemsnit på 10,63°C.
- Det varmeste forår var i 1893 med et gennemsnit på 10,20°C.
- Den varmeste sommer var i 1976 med et gennemsnit på 17,77°C.
- Det varmeste efterår var i 2006 med et gennemsnit på 12,62°C.
- Den mildeste vinter var i 1869 med et gennemsnit på 6,77°C.

KOLDEST

- Det koldeste år i serien var 1740 med en gennemsnitstemperatur på 6,84°C.
- Den koldest måned nogensinde var januar 1795 med et gennemsnit på -3,1°C.
- Den koldeste vinter var i 1684 med et gennemsnit på -1,17°C.
- Den koldeste sommer var i 1725 med et gennemsnit på 13,10°C.

Klimanormaler for England - 1971-2000

Måned	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	År
Gennemsnitlig maxtemp.	6,6	6,9	9,3	11,7	15,4	18,1	20,6	20,5	17,5	13,6	9,5	7,4	13,1
Gennemsnitlig mintemp.	1,1	1,0	2,4	3,6	6,3	9,1	11,4	11,2	9,3	6,6	3,5	2,0	5,6
Soltimer	50,5	67,7	102,5	145,2	189,9	179,4	192,8	184,1	135,0	101,3	65,2	43,9	1457,4
Nedbør (mm)	84,2	60,1	66,5	56,8	55,9	62,9	54,1	66,7	73,3	83,6	83,5	90,4	838,0
Nedbørdage (over 1 mm)	13,4	10,4	12,1	10,1	9,8	9,8	8,5	9,4	10,2	11,8	12,5	13,1	131,2

Klimanormaler for Nordirland – 1971-2000

Måned	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	År
Gennemsnitlig maxtemp.	6,7	7,1	8,9	11,1	14,1	16,5	18,4	18,1	15,7	12,5	9,2	7,5	12,2
Gennemsnitlig mintemp.	1,2	1,2	2,3	3,3	5,6	8,3	10,6	10,2	8,3	6,1	3,1	2,0	5,2
Soltimer	41,0	60,1	90,0	140,8	175,9	150,9	139,6	138,0	113,1	85,5	52,8	31,9	1219,7
Nedbør (mm)	119,1	86,5	93,4	70,6	68,1	72,1	73,2	90,8	94,4	114,5	110,5	118,5	1111,6
Nedbørdage (over 1 mm)	17,8	14,1	16,4	12,4	12,6	12,4	13,1	13,9	14,4	16,4	16,7	16,9	177,0

Klimanormaler for Skotland - 1971-2000

Måned	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	År
Gennemsn. maxtemp.	5,0	5,2	6,9	9,3	12,8	14,9	16,9	16,6	13,9	10,8	7,4	5,7	10,5
Gennemsn. mintemp.	-0,2	-0,1	0,9	2,1	4,5	7,2	9,3	9,2	7,2	4,9	2,0	0,5	4,0
Soltimer	30,8	58,1	87,6	128,2	173,2	153,2	145,0	137,5	104,4	74,5	43,2	27,7	1160,4
Nedbør (mm)	170,5	123,4	138,5	86,2	79,0	85,1	92,1	107,4	139,7	162,6	165,9	169,6	1520,1
Nedbørdage (+ 1 mm)	18,6	14,8	17,3	13,0	12,2	12,7	13,3	14,1	15,9	17,7	17,9	18,2	185,8

Klimanormaler for Wales - 1971-2000

Måned	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	År
Gennemsn. maxtemp.	6,5	6,6	8,6	11,0	14,5	16,8	19,1	18,8	16,2	12,8	9,3	7,4	12,3
Gennemsn. mintemp.	1,3	1,1	2,4	3,4	6,0	8,6	10,9	10,7	8,8	6,5	3,7	2,2	5,5
Soltimer	42,8	63,4	94,2	148,0	186,8	167,0	181,8	168,7	125,8	90,4	54,9	35,4	1359,3
Nedbør (mm)	158,4	113,8	118,5	85,7	80,6	86,0	78,3	105,8	123,8	152,9	156,6	173,1	1433,5
Nedbørdage (+ 1 mm)	17,4	13,4	15,1	11,7	11,5	11,4	10,3	12,2	13,0	15,8	16,7	17,1	165,5

Kilde (4 tabeller): UK Met Office.

tyde, at ekstreme bliver mere ekstreme. Det betyder, at varme- og solrekorder vil blive almindeligere i sommerperioderne. Men samtidig vil skybrud og kraftige regn også forekomme oftere.

Effekterne ventes ifølge IPCC at blive en forøget risiko for skybrud og oversvømmelser inde i

landet og hyppigere oversvømmelser ved kysterne. Flere heдебølger vil føre til forværrede sundhedstilstande hos visse og flere naturbrande.

Bjarne Siewertsen er freelance videnskabsjournalist og til daglig informationschef på DMI.

Kilder

Oplysninger fra www.dmi.dk, www.metoffice.gov.uk og www.cru.au.uk

IPCC: Klimaændringer 2007: Synteserapport – sammendrag for beslutningstagere.

The Rough Guide to Weather. Climate Research at the UK Met Office Hadley Centre.

BYPLANLÆGNING

– et produkt af tiden 1945-2010

Byplanlægning – et produkt af tiden 1945-2010 er en guide med 27 eksempler på byplanlægning fra hele landet. Guiden henvender sig til gymnasieelever, studerende, fagligt interesserede, turister, politikere og planlæggere som inspiration til byplanlægningsudflugter i Danmark. Bogen udgives i samarbejde med Dansk Byplanlaboratorium.

Hvert eksempel i guiden er illustreret med kortmateriale og fotos. Indledningen giver kendskab til den danske planhistorie i efterkrigstiden. Derudover indeholder byplanguiden en tidslinje og en perspektivering.

METODEGUIDES: BLIKKE PÅ BYEN

I tilknytning til *Byplanlægning – et produkt af tiden 1945-2010* er der udviklet en række metodeguides, der viser, hvordan man kan se på byen med forskellige faglige briller. Målgruppen er gymnasieelever og universitetsstuderende på de første år. Metodeguides kan downloades som pdf-filer på www.dac.dk, www.byplanlab.dk og www.geografforlaget.dk.

BYPLANLÆGNING

– et produkt af tiden 1945-2010

176 sider.

ISBN: 978-87-7702-616-4

PRIS: 198 kr.

MEDLEMPRIS*: 158 kr.

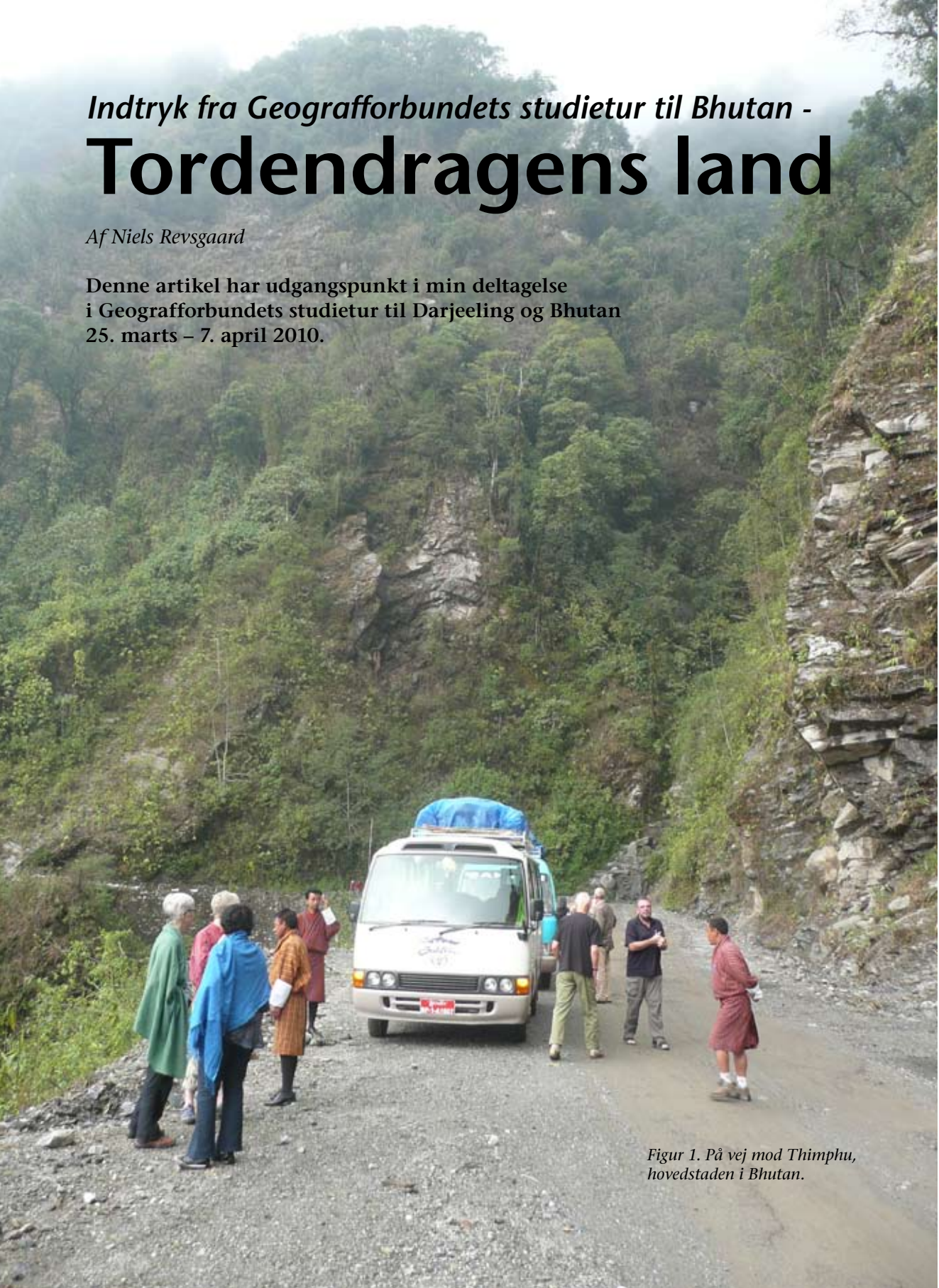
*20% rabat til medlemmer af Geografforbundet.
Alle priser er ekskl. moms og forsendelse.*

Bestil bogen på www.geografforlaget.dk

Indtryk fra Geografforbundets studietur til Bhutan - **Tordendragens land**

Af Niels Revsgaard

Denne artikel har udgangspunkt i min deltagelse
i Geografforbundets studietur til Darjeeling og Bhutan
25. marts – 7. april 2010.

*Figur 1. På vej mod Thimphu,
hovedstaden i Bhutan.*

Artiklen sætter især fokus på følgende til problematikker:

- Bhutans bestræbelser på at skabe et demokratisk og ligedsorienteret samfund og en miljømæssig bæredygtig samfundsudvikling på trods af et meget lavt materielt levestandardniveau og en høj procent af analfabetisme.
- Bhutans befolkning er blevet karakteriseret som værende et af verdens lykkeligste folk, og det selvom en stor del af befolkningen har levebetingelser, som på centrale områder svarer til udviklingslandenes.

Introduktion

Bhutan er en småstat som Danmark, med et areal på 38.000 km² og ca. 700.000 indbyggere. Hovedstaden Thimphu har godt 100.000 indbyggere.

BNP som er på 1.800 USD pr. indbygger har været stærkt stigende i de senere år. Det samme er tilfældet, hvad angår levestandard og uddannelsesniveau. I 2004 levede således 31,7 % af befolkningen under fattigdomsgrænsen. Nu er det knap 25 %. Ifølge den nuværende 5-årsplan skal andelen være reduceret til 15 % i 2013.

Gennemsnitslevealderen var i 1960 på 33 år. Nu er den på 66 år.

Så sent som i 1982 var 90 % af befolkningen analfabeter. I dag er godt 1/3 af landets befolkning analfabeter. Mange unge er beskæftigelsesmæssigt i klemme, fordi der fortsat ikke er mange uddannelseskrævende jobs. Værst står det til i hovedstaden Thimphu, hvor ungdomsarbejdsløsheden er på 30 %.

Historiske perspektiver

Det ret utilgængelige Bhutan har sjældent været underlagt fremmed overherredømme. Buddhismen har siden 700-tallet været den dominerende religion. I midten af 1600-tallet blev der oprettet en række dzonger, en slags

forter som samtidig var og er administrative og religiøse centre med både templer og klostre. Disse dzonger har haft fundamental betydning for Bhutans etablering som stat og nation.

I Sydbhutan bor ca. 150.000 som tilhører en etnisk mindretalsgruppe med nepalesisk baggrund. Heraf bor de 100.000 i lejre. Mange af dem er efterkommere af nepalesere, som kom til Bhutan i løbet af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet. Andre har baggrund i nepalesisk indvandring i 1960'erne. Ikke mindst i den første gruppe er der mange, som har fået bhutanesisk statsborgerskab og har opfattet sig som værende integreret og anerkendt i det bhutanesiske samfund.

I 1975 var der afstemning i det den gang selvstændige nabo-fyrstendømme Sikkim, om landet skulle forblive uafhængigt, eller blive en del af Indien. Afstemningen pegede på det sidste. Afgørende for resultatet var de mange immigranter, som havde bosat sig i landet. Afstemningsresultatet gav styret i Bhutan kolde fødder i forhold til etniske minoritetsgrupper, og de nepalesiske indvandrere og deres efterkommere har siden da været udsat for en udstrakt diskrimination beskæftigelsesmæssigt og kulturelt med henblik på at få dem til at assimilere eller - allerhelst - forlade landet. Strategien ser ud til at ville lykkes. Således har USA givet tilsagn om at modtage 60.000 af dem. Canada, Norge og Danmark har ligeledes givet tilsagn om at modtage nogle. Ingen har fået lov til at vende tilbage til Nepal.

Aktuelle perspektiver på Bhutans samfundsmæssige og politiske udvikling

Så sent som omkring 1960 var Bhutan et lukket, traditionelt og fattigt samfund. BNP var i 1960 på 61 USD pr. indbygger årligt, det laveste i verden. Der var ingen byer af nævneværdig størrelse,

ingen veje, ingen hospitaler og intet postvæsen. Der var heller ingen skoler ud over klosterskoler for børn og unge, som aspirerede til at blive munke og for børn, som boede i umiddelbar nærhed af et kloster.

I 1907 blev et medlem af fyrsteslægten Wangchuk valgt til arvekonge. Familien har besiddet kongemagten siden da. Kroningen af den 4. Wangchuk i 1974 markerede samtidig, at Bhutan nu skulle åbnes mod omverden, hvilket kom til udtryk ved, at betydende folk fra en række lande blev inviteret med til kroningen. For at huse og beværte de udenlandske gæster blev der bygget flere hoteller. Disse hoteller er grundlaget for etablering af turismen i Bhutan, som nu årligt omfatter ca. 25.000 besøgende udefra.

Bhutans turismepolitik er funderet i følgende prioriteringer: Turismen skal tage økologiske hensyn og være socialt og kulturelt acceptabel i forhold til grundlæggende bhutanesiske værdier. Turister er forpligtet til at betale 200-250 USD pr. døgn for at være i Bhutan (dette gælder ikke for indiske statsborgere). For dette beløb får de hotelophold, mad, guide, gratis transport og museumsbesøg under opholdet. Derved bliver der et overskud, som tilgår staten og kan bruges til den videre udvikling af Bhutan. Det er hensigten, at turismeindtægterne skal stige med 100 % fra 2008 til 2012 og dermed komme til at udgøre 25 % af BNP, og at de yderligere skal stige til godt 1/3 af BNP i 2017. Det er samtidig hensigten, at turismen i langt højere grad skal spredes ud over landet frem for at være centreret i Vestbhutan. Endvidere skal den spredes ud over hele året i modsætning til nu, hvor de allerfleste turister enten kommer om foråret eller om efteråret.

Af endnu større betydning for den statslige økonomi end turismen er salget af el til Indien fra

Bhutans vandkraftværker, idet salget finansierer 1/3 af de statslige udgifter. Ikke mindst har staten store indtægter fra et kæmpekraftværk, som er betalt af Indien og igangsat i 2006. Det vil være muligt at udvide produktionen af el fra vandkraftværker kraftigt i de kommende år.

Både udviklingen af turismen og energisektoren korresponderer med de erklærede bestræbelser på at fremme en bæredygtig udvikling af Bhutan.

Igennem mere end 30 år har Bhutan modtaget en betydelig økonomisk, uddannelsesmæssig og teknisk bistand fra en række ilande, ikke mindst fra små ilande, og fra Indien. Den største bidrager blandt de små ilande har været Danmark med bidrag og ydelser for i alt 1.8 mia. kr. siden 1978. Bistanden fra de små ilande, inklusive Danmark, er dog ved at blive udfaset, da Bhutan mindre og mindre kan karakteriseres som værende et uland. Hertil kommer, at landet i dag er inde i en stabil samfundsøkonomisk udvikling.

Omkring 100-året for etablering af det bhutanesiske arvekongedømme er der sket store omvæltninger på det politiske område i Bhutan, ikke mindst på grund af det utroligt populære kongehus. Det er således først og fremmest kongehuset, som har været medvirkende til, at der i 2008 blev vedtaget en grundlov, etableret et over- og underhus, foretaget demokratiske valg til begge kamre, og etableret demokratiske institutioner på amts- og sogneniveau.

I 2008 fik Bhutan en ny konge, idet den konge som blev kronet i 1974, blev afløst af sin søn, Jigme Khesar Namgyel Wangchuck. Når den gamle konge abdicerede på dette tidspunkt, var det sandsynligvis, fordi kongehuset ønskede klart at markere, at det bhutanesiske kongedømme fremover ville være grundlovsfunderet og i samklang med det demokratisk

Figur 2. Tashichhodzong, Thimphu. Rummer kongens audiensrum og kontorer, ministerier og nationalforsamlingens sekretariat.

Figur 3. Udsigt over Thimphu.

funderede bhutanesiske samfund.

Gross National Happiness

I 2006 blev Bhutan, med udgangspunkt i sammenlignende undersøgelser foretaget af psykologen Adrian White, Leicester University, UK, under megen publicity kåret til at være det 8. lykkeligste land i verden. I parentes blev Danmark kåret som verdens lykkeligste land i samme undersøgelse.

Om etablering af Gross National Happiness i Bhutan, anføres i "Facts about Bhutan", som er en officiel publikation udgivet i anledning af parlamentarismens indførelse og udnævnelsen af den ny konge i 2008: At Bhutan har gjort store [NR: samfundsmæssige] fremskridt i løbet af meget kort tid, og at disse fremskridt minimalt har haft [NR: negative] konsekvenser for bhutanesisk kultur og Bhutans naturgrundlag. Dette skyldes ifølge årbogen, at Bhutans udvik-

Figur 4. Studerende ved National Institute for Zorig Chusum (fagskole for kunsthåndværk).

Figur 5. Munkeaspiranter.

lingsstrategi har været funderet i bestræbelser på at fremme en materiel og åndeligt udvikling i et dialektisk samspil, at fremme en lighedsorienteret socio-økonomisk udvikling, at bevare og videreudvikle bhutanesisk kultur, at styrke sociale relationer som er funderet i bhutanesisk kultur og bhutanesisk identitet, at beskytte naturgrundlaget (bæredygtig udvikling), at fremme befolkningens tilfredshed med deres tilværelse (collective happiness), og at fremme god regeringsførelse.

Om den stærke orientering mod beskyttelse af naturgrundlaget hedder det, at den skal ses i lyset af, at menneske og natur efter buddhistisk opfattelse er uadskillelige, jævnfør det buddhistiske genfødselssyn, ifølge hvilket mennesker kan genfødes i ikke-menneskelige skikkelser.

Bhutanesernes syn på egen lykke

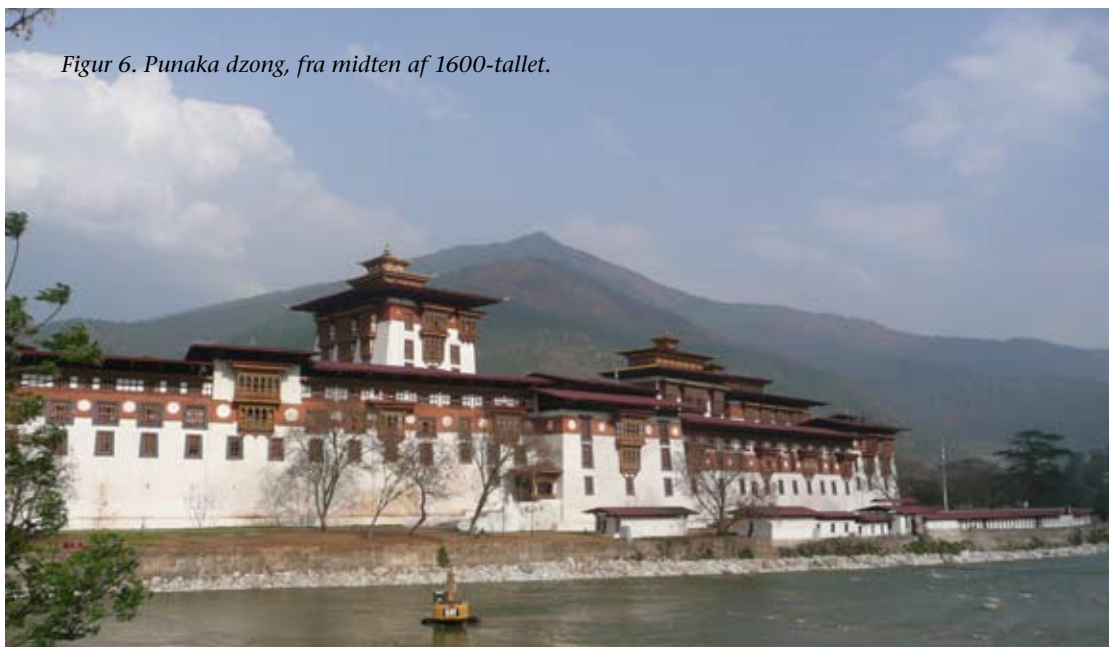
Gennem de sidste 20 år er der foretaget omfattende globale undersøgelser af, i hvor høj grad befolkningen i de enkelte lande føler, at de er lykkelige, og hvilke samfundsmæssige forhold, der typisk er medvirkende til, at de føler sig lykkelige eller ikke-lykkelige.

Ifølge disse undersøgelser er det typisk sådan, at der er forholdsvis flest som føler sig lykkelige i lande

- som er velfærdsstater med en høj levestandard, et højt uddannelsesniveau og et velfungerende sundhedsvæsen.
- som er homogene småstater med en stærk national identitet.
- hvor borgerne har en individualiseret livsindstilling.

Set i lyset af disse forholds betydning kan det vel ikke undre, at Danmark får en topplacering i disse undersøgelser. Hvad der kan undre mere er, at Bhutan ved den førnævnte undersøgelse blev placeret som nummer 8 og

Figur 6. Punaka dzong, fra midten af 1600-tallet.

højere end en række lande, hvor det materielle levestandardniveau og uddannelsesniveau er langt højere, og hvor man bruger langt flere ressourcer på sundhedsvæsenet. Til sammenligning kan nævnes, at USA blev placeret som nr. 23, Kina som nr. 82, Japan som nr. 90, Indien som nr. 125 og Rusland som nr. 167.

Den bhutanesiske topplacering var funderet i følgende svar fra de bhutanesiske respondenter:

Meget lykkelige 45.2 %
 Lykkelige 51.6 %
 Ikke særlig lykkelige . . . 3.2 %.

Når Bhutan er så højt placeret på "lykkelighedsrangstigen" på trods af bl.a. de anførte levevilkårsmæssige forhold kan det bl.a. skyldes, at

- befolkningen har stor tillid til, at det politiske system/eliten bestræber sig på at udvikle samfundet til det fælles bedste
- det politiske system/eliten bestræber sig på, at udvikle en stærk nationalidentitet (sammenhængskraft) i befolkningen [1] funderet i bhutanesisk

kultur, lighedsorienterede værdier, samfundsmæssige fremskridt og national stolthed [2].

- befolkningen tror, at morgendagens levebetingelser bliver bedre end de aktuelle levebetingelser, og at de næste generationer derfor kan forvente at få et bedre liv end de nuværende.

Vores oplevelse af at være i Bhutan

Det var en meget stor oplevelse. Befolkningen var meget venlig og imødekommende. Vi fik et stærkt indtryk af, at bhutaneserne har det godt med hinanden og ser med fortrøstning på, hvad fremtiden vil bringe. Samfundet forekommer os at være meget velfungerende. Det var fx meget imponerende, at Thimphu er så velfungerende set bl.a. i lyset af, hvor meget byen vokser pr. år. Endelig er naturen i Bhutan storlæt.

Niels Revsgaard, tidligere ansat på Odense Seminarium.

Alle fotos af Niels Revsgaard.

Noter

[1] Ikke mindst for at Bhutan kan overleve som (små-)stat mellem de to supermagter Kina og Indien.

[2] Om beslægtede danske småstatslige bestræbelser på at styrke den nationale sammenhængskraft, se B. Lidegaard: Velfærdsstaten som overlevelsesstrategi, i K. Petersen (red.): 13 historier om den danske velfærdsstat, SDUF 2003.

Kilder

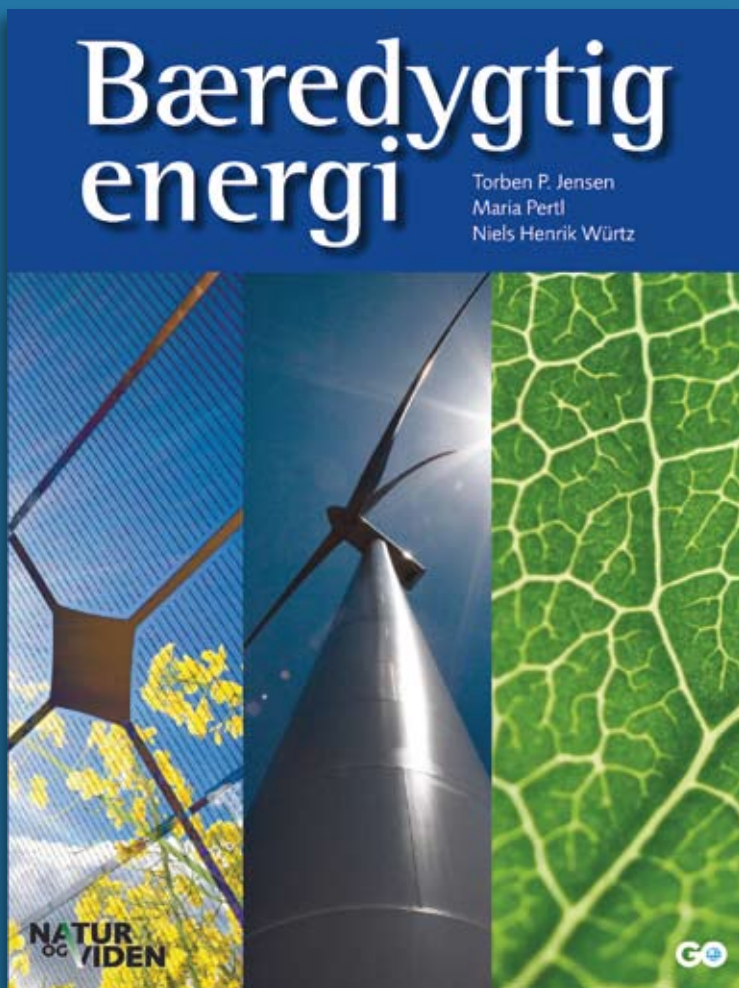
A.G. White: A Global Projection of Subjective Well-being: A Challenge to Positive Psychology, University of Leicester 2007 (undersøgelsen blev offentliggjort i Business Week Magazine I 2006).

L. Wangchuk: Facts about Bhutan, Thimphu 2008.

BÆREDYGTIG ENERGI

Bæredygtig energi er et nyt spændende undervisningsmateriale til det naturvidenskabelige grundforløb (NV) på STX, den naturvidenskabelige faggruppe på HF og andre flerfaglige sammenhænge. Materialet dækker fagene: biologi, kemi, fysik og naturgeografi/geografi.

Materialet sætter fokus på energi, energiproblemer og bæredygtig energiproduktion i relation til klimaændringer og menneskets aktiviteter.

Bæredygtig Energi består af en elevbog og en hjemmeside. Elevbogen introducerer de naturvidenskabelige teorier og arbejdsmetoder. Bogen indeholder elevaktiverende spørgsmål og opgaver samt praktiske øvelser og eksperimenter, som kan laves på skolen eller i felten. Den tilhørende hjemmeside uddyber især det globale aspekt af bæredygtig energi.

BÆREDYGTIG ENERGI

(Elevbog)

Torben P. Jensen, Maria Pertl
og Niels-Henrik Würtz

88 sider

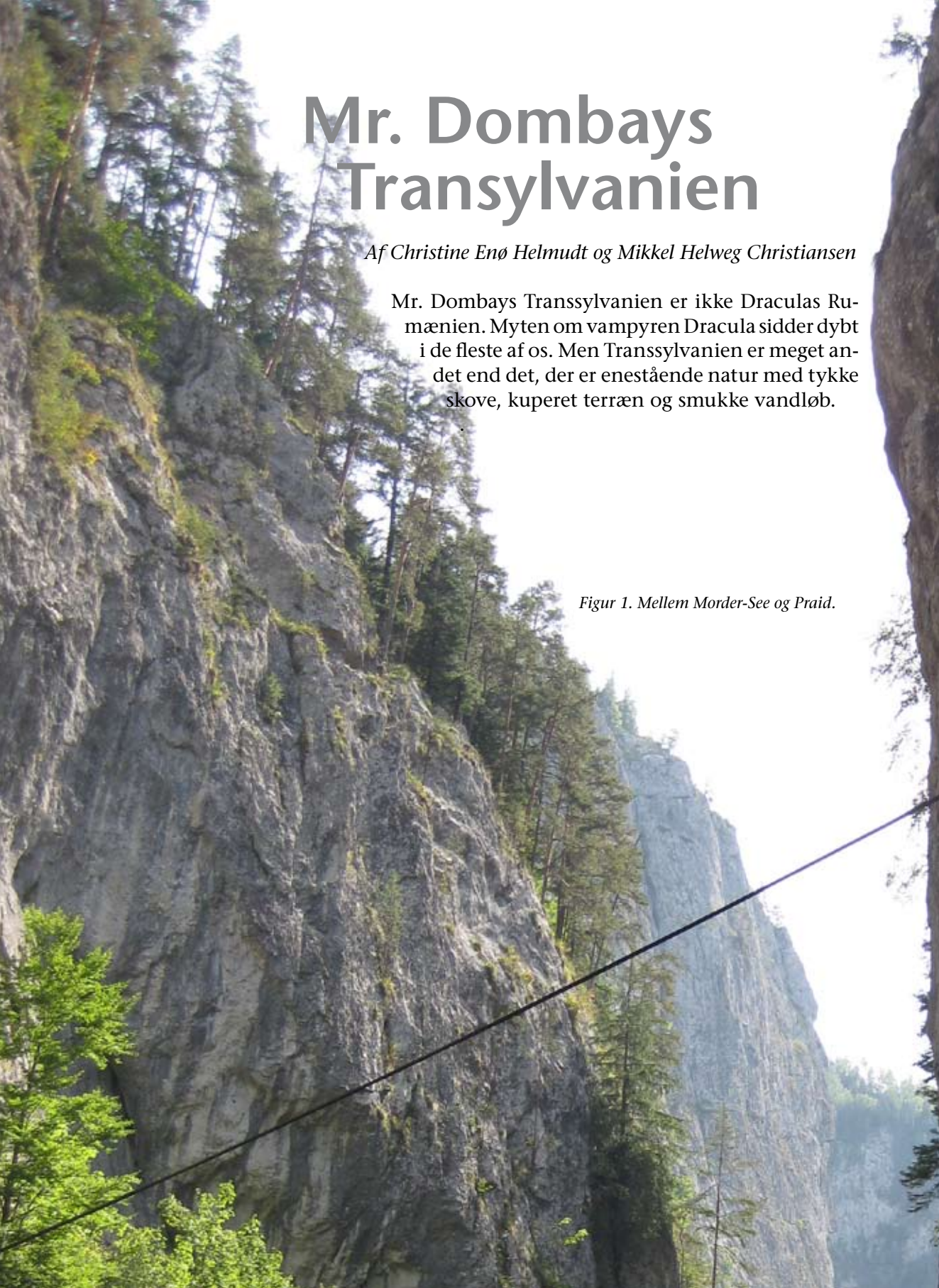
ISBN: 978-87-7702-643-0

PRIS: 190 kr.

MEDLEMPRIS*: 152 kr.

*20% rabat til medlemmer af Geograf-
forbundet. Alle priser er ekskl. moms og
forsendelse.*

Bestil bogen på www.geografforlaget.dk

Mr. Dombays Transylvanien

Af Christine Enø Helmudt og Mikkel Helweg Christiansen

Mr. Dombays Transsylvanien er ikke Draculas Rumænien. Myten om vampyren Dracula sidder dybt i de fleste af os. Men Transsylvanien er meget andet end det, der er enestående natur med tykke skove, kuperet terræn og smukke vandløb.

Figur 1. Mellem Morder-See og Praid.

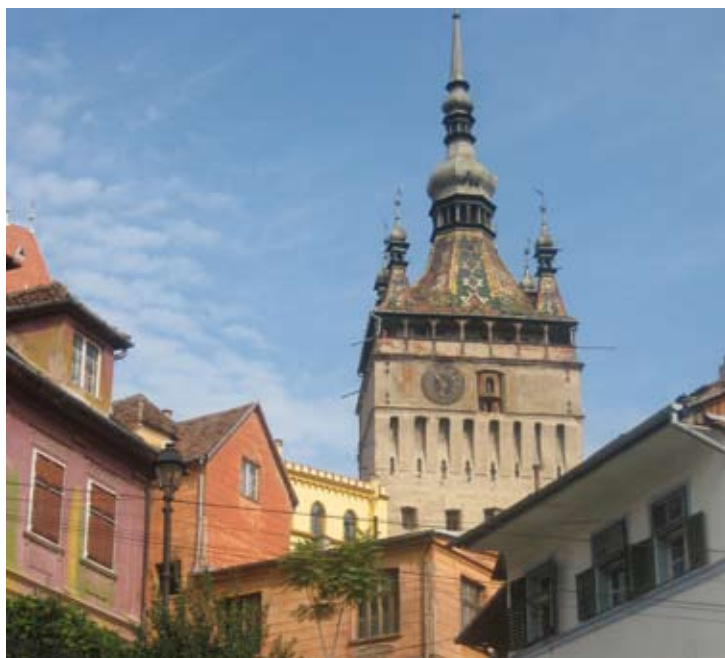
Figur 2. Holger i lufthavnen.

Hvis nogle før sommerferien spurgte om, hvor Targu Mures lå, ville vi nok gætte på et land meget langt væk. Men efter en kyndig gennemgang af Holger Hedemann var vi godt på vej på en inspirationstur til Transsylvanien.

Targu Mures lufthavn er en lille hyggelig lufthavn, der ligger på den Transsylvanske slette. På vejen til vores første overnatningssted i Gheorgheni, så vi en bid af den transsylvanske natur med Harghita-bjergkæden i baggrunden omgivet af skov. Mr. Dombay hed den professor, der skulle følge os de næste syv dage. Han introducerede os til sit fakultet og viste en billedserie af, hvad vi havde i vente i løbet af turen.

Praid og Sovata,

Efter morgenmaden tog vi af sted fra Gheorgheni mod Praid. Undervejs stoppede vi ved Morder-See, som er et område dateret fra 1837, da sten og klipper fra den nord-østlige skråning af Gyl-

3. Sighisoara øvre bydel.

kosbjerget gled ned på grund af kraftige regnskyl. Dette gjorde, at dalen hvor flere vandløb løb sammen, blev lukket. Søens røde farve skyldes jernindholdet i de sten og klipper, der omgiver søen. Derfra navnet Morder-See.

I Praid så vi en af de største saltminer i Europa, den kan dateres til den romerske periode. På grund af saltminedriften er der efterladt store underjordiske haller, som vi besøgte ved hjælp af saltminens busser. I hallerne er der dannet et mikroklima, hvor temperaturen altid ligger mellem 14-16°C, der er en lav luftfugtighed ca. 66-70 % samt et større tryk end ved overfladen. Luften er stærkt ioniseret og meget effektiv i forhold til respiratorisk sygdomsbehandling. Dette kan man se i de store haller, hvor der er bygget legeplads med redskaber til at aktivere børn med luftvejssygdomme. Minen ligger ca. 120 m under jorden, dens bredde er 20 m, højde 14 m og længde ca. 200 meter.

Ikke langt fra Praid, på den vestlige fod af Harghita Bjergene og Görgény Alperne, ligger byen Sovata. Byen har været et spa-område i mere end hundrede år, da Europas eneste heliotermiske sø Lacul Ursu ligger her. Søen er verdens største termisk opvarmede saltsø. Den blev dannet så sent som i 1870'erne, og saltkoncentrationen i det varme vand er på helt op til 30 %, hvilket er omtrent samme koncentration som i Det Døde Hav. Fra de nærliggende bjerge løber vand ind i saltsøen, og ferskvandet blander sig ikke med saltvandet, men bliver liggende på overfladen og danner et beskyttende lag, som virker termisk isolerende. Vandets temperatur er derfor om sommeren ca. 20°C på overfladen, 30-35°C i 1 m dybde og 35-45°C i 1,5 m dybde. Efter en lang, men ufatteligt oplevelsesrig dag ankom vi til Odorheiu Secuiesc.

Sighisoara

Næste dag kørte vi til Sighisoara og besøgte den gamle bydel. Mr.

Dombay introducerede os til en kollega, som har boet i byen og derfor kunne fortælle rigtig meget om den. Sighisoara spillede en vigtig rolle i Centraleuropa i flere århundreder, og den blev en af de vigtigste byer i Transsylvanien, da de tyske håndværkere og kunsthåndværkere dominerede økonomien i byen. Byen har huset den barokke billedhugger Elias Nicolai samt den valakiske fyrste Vlad Dracul, som er far til Vlad Tepep "Dracula", ligeså blev byen i 1337 til et center for kongerne. Sighisoara har lidt under militærbesættelse, brande og plager i det 17. og 18. århundrede. Men efter første Verdenskrig overgik Sighisoara til Rumænien fra Østrig-Ungarn. Sighisoara er en af de få befæstede byer, som stadig er beboet. Byen består af to dele. Den middelalderlige fæstning blev bygget på toppen af en bakke og er kendt som "Citadel". Husene her viser de vigtigste elementer fra tiden som håndværkernes by, såsom byens flotte klokketårn, mens andre af husene viser en mere patriarkalsk stil, såsom den venetianske House of Parliament med de kendetegnede gevir. Sighisoara er optaget af UNESCO som World Heritage Site.

Bran

Næste dag kørte vi til Bran, der ligger på grænsen mellem Wallachia og Transsylvanien. Branslottet anses for at være Draculas slot, selvom der ikke findes beviser for, at Vlad Tepep nogensinde har boet der. Vlad Tepep, der blev født i 1431 og levede frem til 1476, var prins af Wallachia-regionen. Han var kendt som en brutal og nådesløs hærfører, der nød at spise sine måltider, mens han overværede tortur af fangene. Dette gjorde, at han blev inspirationskilden til Bram Stoker's Dracula. Slottet er en af Rumæniens største turistattraktioner og er nu et museum, som viser kunst og møbler, der er indsamlet af

Figur 4. House of Parliament med de kendetegnende gevir.

Figur 5. Branslottet der også anses for at være Draculas slot.

Dronning Marie. Dog er slottet sat til salg til den nette sum af 63 mio. euro.

Brasov

Næste dag kørte vi til Brasov, der er den næststørste by i Rumænien. Den ligger ved foden af Karpaterne. Brasov blev grundlagt af tyske korsridere, hvilket er grunden til, at byens store gotiske katedral er tysk luthersk og ikke rumænsk ortodoks. Der har været flere forsøg på erobring af byen fra skiftende folkeslag. Byen blev flere gange beskadiget, ligeså har byen været udsat for vold-

somme jordskælv, da Rumænien ligger på en af de store forkastningszoner.

Den lutherske reformation kom til Brasov i 1542. De fik dog ikke held til at vinde byen, men til gengæld brændte de byen ned. Kirken nedbrændte kun delvis, da den var lavet af kalksten - deraf navnet Den sorte kirke. Den gamle del af byen er delvist bevaret og dele af bymuren og dens vagttårne kan ses. Mr. Dombay havde arrangeret en rundvisning med bus rundt om den gamle bydel, der ligger op til bjerget Tampa, hvor der er en skøn udsigt over

Figur 6. Udsigt over Brasov.

Figur 7. Ceau-escu-vejen.

en stor del af Brasov. Ved Brasov ligger skiområdet Poiana - ganske tæt ved byen. Her kørte vi med skilift til toppen, hvorfra vi kunne nyde en fantastisk udsigt, bl.a. over Brasov.

Ceausescu-vejen

Næste dag sagde vi farvel til Bran og begav os af sted mod Fagaras-bjergkæden, som indeholder de højeste bjerge i den sydlige del

af Karpaterne. Vi kørte af Transfagarasan-vejen som snor sig i hårnålesving op af bjergsiderne og er bygget som en strategisk militærrute under Ceausescu. Det er den højeste og mest snoede asfalterede vej i Rumænien. Den løber fra nord til syd gennem de højeste dele af Karpaterne, Moldoveanu og den næsthøjeste, Negoiu, som begge er over 2500 meter høje, samt forbi Rumæ-

niens største gletsjersø Baleas. Vejen forbinder Transsylvanien med Valakiet. På vej til Valakiet kørte vi forbi dæmningen ved Arges Dam Lake. Den er beliggende på bredden af De Arges-floden mellem skråningerne af Pleasa og Vidraru bjergene. Den blev bygget med mange menneskelige ofre mellem 1961 og 1966. Derefter kørte vi til Curtea De Arges for at overnatte.

Medias

Rejsen sidste udflugt kørte os tilbage til Transsylvanien igennem Sibiu til Medias. Vi stoppede ved klosterkirken, hvor næsten alle de rumænske konger er begravede, herunder Hohenzollern monarker. Kirken er optisk flot, da bl.a. to af de fire tårne har vinduer, der ikke er vinkelrette men skrå. Indvendige er kirken fyldt med fresker som giver en modsætning til det mere enkelte ydre.

Næste stop var den smukke by Sibiu. Sibiu har altid været et af de vigtigste centre for det tyske mindretal i Transsylvanien. I dag er Sibiu et af de mest talrige tyske samfund i Rumænien, men også et vigtigt ungarsk samfund. Dog er Sibiu også en by med en fremherskende rumænsk befolkning og den forstod at bevare og blande de tre kulturer. Dernæst gik turen til Medias, hvor Mr. Dombay forkælede os ved at booke os ind på et dejlig wellness og spa hotel.

Næste dag gik turen tilbage til Targu Mures og hjem til Danmark. "Bulzumetz" Mr. Dombay fordi du viste os dit Transsylvanien.

*Christine Enø Helmudt
og Mikkel Helweg Christiansen.*

*Alle fotos af
Christine Enø Helmudt.*

Gotlands Geologi

27. juni til 1. juli 2011

Ekskursion til Gotland med Visby og området nord på øen, St. Karlsø samt Fårø.

Gotland er, i modsætning til det øvrige Sverige, ikke "bygget" på klippegrund, men Gotland består derimod af ca. 400 mio. år gammelt koralrev og forstenede kalkrester af mia. af tropiske forhistoriske skaldyr.

Efter mio. af års sammenpresning hæver Gotland sig fra bunden af Østersøen, da iskalotten trækker sig tilbage efter sidste istid for ca. 12.000 år siden.

Under landhævningen bryder den gamle havbund overfladen, og mens bølgerne brydes mod den nye ø, som vokser op af havet, bliver jord, ler og andre blødere materialer vasket ud ved havets kraft. Men de stærkeste og mest sammenkittede kridtsten og kalkaflejringer modstår havets kraft. Disse klumper af sammenkittede forsteneringer fra det gamle tropiske koralrev står i dag som "stenstøtter" langs Gotlands kyster. Støtterne kaldes "rauker", og ved det lille fiskerleje Lickershamn står netop den største af alle raukerne: "Jungfrun", som hæver sig næsten hundrede meter over havet.

Vi samarbejder med selskabet www.busspiloten.se, der har års erfaring med busture til Gotland. Rejsegaranti: Almene rejsevilkår for pakkerejser gælder.

Faglig leder:

Lektor, geolog Palle Gravesen, Geologisk Museum. Københavns Universitet. Palle Gravesen er nok den dansker der kender geologien på Gotland bedst, da han har arrangeret adskillige studieture dertil for internationale forskere. Han har en sjælden stor viden om forsteneringer og fossiler i kalksten. Af litteratur har han skrevet artikler i en del tidsskrifter og bøgerne: Geologisk Set (Geografforlaget, 1996), Værd at vide om forsteneringer (Høst&Søn, 1994) samt Fossiliensammeln in Südsandinavien (Goldschneck Verlag, 1993). Medinitiativtager til www.detsortemuseum.dk i Gedser.

Turansvarlig:

Nikolaj Charles Bunniss medlem af kursusudvalget. Nikolaj er lærer og underviser i geografi. Han har siden 1993 erfaring som rejseleder i Sydeuropa og Mellemøsten. Du kan kontakte Nikolaj for yderligere information på ncb@geografforbundet.dk.

Program følger på hjemmesiden, www.geografforbundet.dk og i kommende nummer af GO.

Tag med til Nepal i Himalaya

– Asiens vandtårn oktober 2011

Du skal opleve:

- Nepals gamle kultursamfund – især dem uden for de normale turistruter
- Himalayas himmelstræbende vandtårne
- Nepals og Himalayas mange geografiske udtryksformer, skovene der forsvinder og søges genplantet, skråninger der skrider, etablering af terrasser, kunstvandingskanaler og andre vandanlæg samt de enorme udfordringer, som opbygning af infrastruktur-anlæg i et bjergsamfund indebærer.

Landet er blot omkring 3 gange så stort som Danmark, men befolkningen nærmer sig 30 mio., skønt mindre end en tredjedel af landet er beboeligt (lavland, dale og terrasseskråninger). Landbruget er fortsat den totalt dominerende aktivitet, og udnyttelsen af vand er af helt afgørende betydning.

Udover Nepal er vand fra Himalaya afgørende for næsten 2 mia. mennesker i bl.a. Indien, Kina, Pakistan og Bangladesh. Men som det i øjeblikket kan ses i Pakistan, er der også uheldige konsekvenser, både når regnen svigter, og når der kommer for meget.

Vi rejser til Nepal i den tørre periode på et tidspunkt, hvor vejrforholdene er de bedste. Det er samtidig perioden, hvor rishøsten indledes med masser af traditionsrige ritualer.

Undervejs vil I blive guidet af Mogens Engelund (cand. techn. soc), ekspert i kultur- og miljøforhold i Himalaya. Få kender Nepals geografi, historie og samfundsforhold så godt som Mogens. Busture vil veksle med kortere ikke strabadserende vandreture med rig mulighed for at komme tæt på de lokale samfund.

Turansvarlig Lise Rosenberg, kursusudvalget. Yderligere informationer fås hos Lise lr@Geograf forbundet.dk
Læs yderligere i GO6 og på [www. Geograf forbundet.dk](http://www.Geograf forbundet.dk)

Fra det gamle buddhistiske tempelkompleks Bodnath. Foto: Hans Stieglitz.

*Udsigt over Himalaya og terrasseskråninger fra udkanten af Kathmandudalen.
Foto: Uwe Gille.*

Glimt fra Nordøen.

Studierejse til

Ankomst til Auckland, hjemrejse fra Queenstown.

Tid: Ugerne 7-9 i 2012

Varighed: 23 dage

Pris: Ca. 38.000 kr. Prisen inkluderer transport Danmark-New Zealand retur, transport i New Zealand, logi på standardhotel med morgenmad og guidning.

Udvalgte elementer i det foreløbige program:

- Vulkanisme i Auckland-området. Vekselvirkningen mellem menneske og vulkanisme (Maori Pa – bebyggelser på vulkaner).
- Strande ved Auckland. Området udviser stor variation i kysttyper, lige fra mangrove og floddeltakyster over stille, beskyttede strande bestående af hvidt sand og skaller til klippekyster af vulkansk klippe ud mod havområder med stor bølgeenergi. – Besøg på Otara-markedet for via interviews at undersøge stillehavsøkultur i NZ.

- Thames/Waihi: Guldgravning i fortid og nutid (Martha Hill Gold Mine). Miljøgeologien i området og dens sammenhæng med den sociale geografi. Interviewundersøgelse blandt lokale.
- Rotorua: Geotermisk aktivitet. Besøg på Whakarewarewa turistresort. Møde med repræsentanter for Maorikulturen. Tur til en "Marae" (et helligt sted, som tjente både religiøse og sociale formål i førkristne polynesiske samfund).
- Rotorua/Tarawera: Lokalitet for vulkanudbrud i 1886 med begravet Maorilandsby. Wairakei geotermiske kraftværk.
- Ohakune: Tongariro-området giver os mulighed for at få et næsten komplet overblik over hele Nordøens naturgeografi. Tur til toppen af én af vulkanerne (alt efter hvor lang tid man ønsker brugt på stedet).
- Besøg på skole i Wanganui (introduktion til grundskolen; møde med forældrerepræsentanter). Møde med lokalpolitikere om byens økonomi i relation til befolkningssammensætning (social, demo-

grafisk, uddannelses- og erhvervsmæssig).

- Wellington: Vi kører sydpå i et landskab, der domineres af sandklitter. Og besøger Te Papa Museum, en meget omfattende institution, der integrerer new zealandsk natur og kultur. Guidning på museet.
- Wellington: En storby på en aktiv forkastningsplaner og marine terrasser. Besøg hos Civilforsvarsministeriet for at høre om, hvordan new zealænderne klarer at leve i et land med så mange og så forskellige naturskabte trusler.
- Picton: Sejlur til Picton gennem Marlborough Sounds, et druknet dalsystem. Besøg i Port Nelson, New Zealands største fiskerihavn. Guidning på havn. Interviews med folk fra fiskesektorerne (primær-, sekundær- og tertiær-).
- Kørsel mod syd til Kaikoura. Herfra mulighed for hvalkigerisejltur efter et oplæg om hvalfangstens rolle for NZ gennem tiden.

Glimt fra Sydøen. Alle fotos: Myplanet.

New Zealand

- Besøg på fårefarm. Komparativ drøftelse af landbrugets situation i Danmark og NZ.
- Christchurch: Skolebesøg på Linwood College, Christchurch (overværelse af timer i blandt andet engelsk og geografi; oplæg fra ledelse, lærere og elever om skole og undervisning i New Zealand).
- Greymouth: Kul- og guldmindrift i fortid og nutid. Gletscherformede landskaber.
- Franz Joseph-Gletscheren, en aktiv gletscher i tempereret klima. Vi undersøger gletscherfrontens tilbagetrækning siden 1850.
- Wanaka-Queenstown: Kørsel gennem McKenzie-regionen, højslette med fine miljøer, gletscherskabte landskaber med kæmpesøer, vandkraftanlæg – og spor efter store jordskred.
- Queenstown: NZs hovedstad for fysisk aktiv turisme (eksempelvis bungy jumping, skisport, windsurfing, guldgravning, vandring, rafting, kiwi house, flyvning og paragliding).

Fagligt ansvarlig:

Tod Waight

Associate professor/lektor og international coordinator ved Geografisk og Geologisk Institut, Københavns Universitet.

Født, opvokset og uddannet til geolog (Ph.D.) i New Zealand. Siden 1998 ansat i Danmark som forsker og underviser. Erfaring som gæstelærer for gymnasieklasser. Taler og skriver engelsk og dansk.

Der vil desuden blive brugt lokale guider på New Zealand.

Administrativ leder:

Frede Sørensen

Lektor ved University College Nordjylland, cand. mag. et art. i engelsk, geografi og spansk; udlandsekskursioner med folkeskole-, gymnasie- og seminarieklasser; formand for Geografforbundets kursusudvalg.

fds@ucn.dk/fs@geografforbundet.dk

tlf. 9884 3496

Guidningen vil for en dels vedkommende foregå på engelsk med mulighed for dansk oversættelse.

Studierejsen er af relevans for blandt andet folk med geografi, engelsk og samfundsfag som fagområde.

Tilmelding sker via hjemmesiden (www.geografforbundet.dk) ved indbetaling af depositum på præcis 4.912 kroner. Samtidig sendes besked til Frede Sørensen (fs@geografforbundet.dk) /tlf. 9884 3496). Ønskes andre betalingsformer, kontakt venligst Frede Sørensen.

Tilmeldingsfristen annonceres senere. – Da der kan fornemmes en vis interesse for denne studierejse, skal man nok ikke tøve alt for længe med depositum, hvis man ønsker en plads.

Yderligere oplysninger:

Kontakt meget gerne den administrative leder og følg venligst med på vores hjemmeside.

Der kommer en mere udførlig annonce i bladet og på hjemmesiden på et senere tidspunkt.

I sagens natur forbeholder vi os ret til ændringer i pris og indhold.

Vinderen af professions-bachelorprisen udpeget!

Fagudvalget har i dette nummer af Geografisk Orientering fornøjelsen af at præsentere vinderen af Professionsbachelorprisen. Vi har modtaget en række gode og meget inspirerende projekter, der i høj grad vidner om, at der uddannes dygtige og reflekterende geografilærere, der i den grad er i stand til at undervise i faget på en fremsynet og fangende måde. Blandt de indsendte projekter har vi udvalgt Jakob Michelsens projekt med titlen "Geografi og klima – Eksemplarisk klimaudervisning i relation til elevernes omverdensforståelse". Jakob præsenterer selv uddrag af sit bachelorprojekt i det kommende nummer af Geografisk Orientering.

Fremtidigt samarbejde med det nyetablerede NTS-center

Fagudvalget vælger at tildele resten af vores plads i Geografisk Orientering til en præsentation af det nyetablerede NTS-center, som Geografforbundet netop har etableret et samarbejde med. Vi ser frem til et tæt samarbejde med centeret i fremtiden.

*Ditte Marie Pagaard
Fagudvalget*

Hvad er NTS-centeret?

Af Dorte Salomonsen, regionalleder i NTS-center Hovedstaden

NTS-centeret er et nyt nationalt center for undervisning i Natur, Teknik og Sundhed nedsat af Undervisningsministeriet. NTS-centeret samarbejder med Geografforbundet om at skabe engagerende og lærerig undervisning samt at øge interessen for de naturfaglige fag.

NTS-centeret fik et kickstart i marts, hvor 250 engagerede konferencedeltagere mødtes på Alsion i Sønderborg for at diskutere NTS-centerets fremtidige arbejde og rolle.

Helt overordnet er formålet med NTS-centeret at styrke interessen for og kvaliteten af undervisningen i natur, teknik og sundhed samt at øge rekrutteringen til de naturfaglige uddannelser. Vi vil gerne motivere flere til at tage en naturvidenskabelig uddannelse, men det er også væsentligt at sikre, at alle elever har en solid almenviden om natur, teknik og sundhed. Én af de lærere der blev interviewet under kickstart konferencen lægger særlig vægt på dannelsesaspektet, og mener at det er vigtigt at lære netop naturfag i forhold til at blive et bedre menneske.

Fem regionale centre dækker Danmark

NTS-centeret er organiseret med et sekretariat i Sønderborg og fem regionale enheder. De regionale enheder er placeret i læringsmiljøer, hvor der med forskellige vinkler udvikles bidrag til en engagerende naturfaglig undervisning. De fire første regionale centre blev åbnet 1. maj i år. De er placeret på AUC i Ålborg, Naturvidenskabernes hus i Bjerringbro, ScienceTalenter i Sorø samt Experimentarium i hovedstaden og det sidste regionale center er ved at blive etableret på Økolariet i Vejle. På hvert center er ansat 1-2 regionalledere, der er i opstartsfasen vil kortlægge og skabe et systematisk overblik over de mange aktiviteter, der allerede foregår indenfor undervisning i natur, teknik og sundhed.

Inspiration fra Norge

Baggrunden for dannelsen af NTS-centeret er rapporten "Et fælles løft" fra 2008, der bl.a. anbefalede oprettelsen af et nationalt center for undervisning i natur, teknik og sundhed. Inspirationen fra det norske "Naturfagsenteret" er tydelig, og der er allerede skabt et tæt samarbejde mellem de to centre. I Norge måtte arbejdet med at udvikle naturfaglig undervisning startes helt fra grunden, og

Naturfagscenteret har derfor selv udviklet materialer, kurser, tidsskrifter og forskning. I Danmark findes der derimod allerede mange aktiviteter og projekter, ligesom lærere, foreninger og museer, hver for sig har udviklet undervisningsmaterialer. Derfor bliver opgaven for det danske NTS-center i højere grad at koordinere de mange initiativer, samarbejde med de faglige foreninger, støtte netværk og sikre at viden om god undervisning i natur, teknik og sundhed bliver indsamlet og formidlet.

Hvordan kan jeg bruge NTS-centeret?

På NTS-centerets hjemmeside www.nts-centeret.dk kan du få et overblik over konferencer og workshops i aktivitetskatalenderen og du kan følge med i de regionale nyheder i NTS-centerets blog på blog.ntsnet.dk. Ved at tilmelde dig nyhedsbrevet får du desuden hver måned en opdatering på aktiviteter og tiltag i forhold til undervisning i natur, teknik og sundhed. I løbet af efteråret lancerer vi desuden en ny portal, som når

den er fuldt udbygget vil give et overblik over alle de uformelle læringsmiljøer der er relevante i forhold til din undervisning. Du vil også kunne finde spændende undervisningsforløb i bl.a. geografi samt få kontakt til andre lærere og formidlere.

Samarbejde og bidrag

Arrangerer I regionale kurser eller ture så er der mulighed for at få aktiviteterne omtalt i NTS-centerets kalender. På den måde er der også mulighed for at få kontakt til interesserede ud over Geografforbundets medlemskreds. Vi linker også gerne til til jeres arrangementer, konferencer mm. og kan omtale dem i NTS-centerets nyhedsbrev. Vi er meget interesserede i gode undervisningsforløb indenfor geografi, som andre lærere og formidlere kan blive inspireret af.

Fremover vil NTS-centeret arbejde sammen med de faglige foreninger for geografi-, biologi- og fysik/kemilærere om videndeling og inspiration til medlemmerne.

Konference i 2011

Kickstart konferencen tidligere på året var ikke en enlig svale. NTS-centeret afholder en årlig konference for alle med interesse i at udvikle undervisningen indenfor natur, teknik og sundhed. Næste NTS-konference bliver i Ålborg, marts 2011, så afsæt allerede nu tid til at deltage. Her får du mulighed for at møde andre der også brænder for at højne kvaliteten af undervisningen og engagere eleverne i deres omverden.

Praktiske oplysninger:

NTS-centerets hjemmeside:
www.nts-centeret.dk

Tilmeld dig nyhedsbrevet på NTS-centerets forside
NTS-centerets blog:
blog.ntsnet.dk

Nyheder og bidrag til aktivitetskatalender: Bjarne Bo Christensen,

e-mail: bbc@nts-centeret.dk

Kontaktperson: Dorte Salomonson, e-mail: dsa@nts-centeret.dk

Undervisningsministeriet og geografi i folkeskolen

Undervisningsministeriets fagkonsulent i Geografi:

Keld Nørgaard.

Keld.norgaard@uvm.dk.

Tlf. 20816883.

Følg nyheder på:

<http://www.emu.dk/gsk/fag/geo/fagkonsulent/index.jsp>

Foto: Jason Tanner/Save the Children
- Mediebevægelsen.dk.

GO-skolekonkurrence for landets folkeskoleelever – Konkurrence nummer 4

Vi har valgt at konkurrencen, i dette nummer af Geografisk Orientering, skal være en skriveøvelse.

Vi har tidligere, i flere af bladets klummer, lagt vægt på vigtigheden i at arbejde med aktuelle begivenheder i faget. Katastrofen i Pakistan er et oplagt eksempel på en geografisk problemstilling, der rummer mange geografiske delelementer, der skal forstås i en sammenhæng. Vi vælger derfor at sætter lys på hændelserne i Pakistan i sensommeren/efteråret 2010.

Det er klassens, eller evt. den enkelte elevs, opgave at skrive om det der er foregået i Pakistan i efteråret. Vi forestiller os at mange elever er optagede af hvad der foregår og af hvorfor katastrofen er så voldsom. Det kan være at I, i klassen, har talt om katastrofen og det kan være at I evt. har set klip af tv-udsendelser fra området. Det kan også være at I har sat et decideret projektarbejde i gang der koncentrerer sig om Pakistan.

Konkurrencen består af en række spørgsmål, som det er tanken at eleven skal svare på i sin tekst. Det er ikke en nødvendighed at alle spørgsmål bliver berørt og det kan

også være at I finder frem til andre spørgsmål som I vil forsøge at svare på:

- Hvor ligger landet, hvilke floder er det der er gået over deres bredder?
- Hvorfor bliver landet oversvømmet og hvor kommer vandet fra?
- Hvorfor vælger folk at bo i et område hvor man kan risikere oversvømmelse?
- Hvorfor er der udbrudt epidemier og hvorfor har det så store konsekvenser?
- Hvad kan vi gøre for at hjælpe lige nu – og på et senere tidspunkt?

Deltagende elever eller klasser i årets fjerde konkurrence skal sende deres svar til:
Geografforlaget, Filosofgangen 24, 5000 Odense C. Svarene skal være forlaget i hænde inden den 1. december 2010!

De deltagende klasser er velkomne til at komme med ideer til kommende konkurrencer.

God arbejdslyst med opgaverne, Fagudvalget.

Jordens klima.

Mogens Lerbech Jensen, Alinea, 2009. – 64 s. ill. i farver. – 139 kr. (Ind i geografien/TEMA) **F**

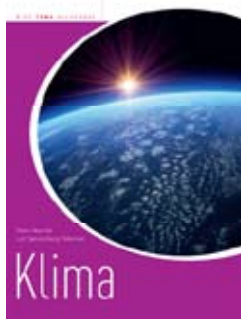
Her er bogen, som enhver geografilærer bør eje! Den er simpelthen fantastisk. Jordens klima er stadigvæk et højaktuelt emne, som både elever og undervisere møder overalt, og bogen er spækket med eksempler og begrundelser på klimaforandringer.

Bogen er overskueligt opbygget, og trods sine kun 64 sider er den meget grundig. Du får simpelt hen masser af brugbar viden om vejret, klimasystemer, geografiske mønstre, fortidens klima, international klimapolitik, fremtidens energikilder og meget mere. Det sidste kapitel ser nærmere på fremtidens vejr og klima, og forfatteren kommer med nogle spændende teser til fremtiden.

Bogen er inddelt i otte kapitler, som hver især rundes af med arbejdsopgaver, som er nemme at gå til – selv for eleverne. Endvidere er der mange flotte illustrationer og farverige billeder, som gør bogen yderst appetitlig.

Jordens klima er en del af serien Ind i geografien/TEMA, der pt. består af fem titler. Serien kan bruges sammen med bogsystemet af samme navn, men kan også sagtens bruges selvstændigt. Den er en absolut must-have!

Birgitte Maren Larsen

Klima.

Peter Norrild og Leif Sønderberg Petersen, Gyldendal, 2009. – 48 s. ill. i farver. – 129 kr. ekskl. moms (Bios-tema). **F/G**.

Bogen Klima handler om den globale opvarmning og de klimaændringer mennesket har skabt igennem de sidste 200 år. Der inddrages forklaringer som den forøgede drivhuseffekt, kulstoffets kredsløb og hvordan mennesket har forstyrret balancen. Til sidst i bogen fremlægges 6 laboratorieforsøg.

Bogens målgruppe er folkeskolens ældste klasser i naturfagsundervisningen samt det almene og det tekniske gymnasium. Den er ideel til tværfagligt projektarbejde.

Min vurdering af bogen er, at den er god til at få eleverne til at forholde sig kritisk til klimadebatten, men forudsætter at deres naturfaglige niveau er på et rimeligt højt niveau. Det givtige ved bogen er, at der er opgaver efter mange af kapitlerne, samt brugbare forsøg til laboratoriet, hvori de forskellige læringsstile tilgodeses. Lærervejledning kan downloades som en pdf-fil og indeholder kopiark til projektarbejdet.

Michael Palmquist

Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år – Fra digevoldninger til støtteordninger.

Red. Bent Odgaard og Jørgen R. Rømer. Aarhus Universitetsforlag, 2009. 304 s. indb. ill. i farver. 398 kr. **G/A**

Bogens titel er dækkende for, hvad der venter læseren, og det er en utrolig lækker, flot illustreret og velskrevet bog. Bogen kan læses af alle med interesse for historie, geologi, biologi, geografi og sidst men ikke mindst dansk landbrug – selvfølgelig. Det er et omfattende værk, som er gjort overskueligt ved en opdeling i 13 kapitler inddelt efter tidsperiode og fokuspunkt.

Bogen er skrevet af 15 forskere, der har samarbejdet i det tværvidenskabelige projekt AGRAR 2000. Deres opmærksomhed har været rettet mod ni danske landskabers historie (1 på Fyn, 3 på Sjælland, 5 i Jylland), gennem de to sidste årtusinder, med fokus på hvor meget skov, hede og opdyrket jord der var i det tidsrum. Hvert undersøgelsesområde er udvalgt som et ca. 80 km² stort areal omkring en sø, fra hvis bundlag, der eksisterede en veldateret pollenanalytisk undersøgelse, dækkende perioden.

Omkring hver lokalitet er der indsamlet data om frø, frugter m.m. fra især arkæologiske udgravninger, disse oplysninger er analyseret for at finde ud af, hvilke afgrøder og dyrkningsmetoder der er brugt.

Nogle kort er desværre så små, at enkelte af dem kan virke lidt gnidrede. Det bliver for småt og dermed svært at aflæse helt præcist. Desuden mangler Bornholm på en del kort (s.5, s.27, s.29, s.45, s.62, s.63, s.68, s.130, s.266). Uanset om det er relevant for de udvalgte ni landskaber, så bør Bornholm altid være at finde på kort over Danmark.

Bogen er en oplagt gaveide til folk med interesse for dansk landbrug og landskaber gennem tidene, ikke mindst de, der underviser på gymnasier, landbrugsskoler m.v.

Jytte Pedersen

POST

PP

DANMARK

Magasinpost B
ID NR 46670

ISBN: 978-87-7702-714-7

9788777

027147